וּמִלְּאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם
וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל
כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ
הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃
ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה
לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־
כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא

לקט בהיר

מדבר בפועל שהם המזלות שבהם שייך מנוחה, אלא המדובר מפעולה היוצאת קור ויום וכו׳ ובהם לא שייך מנוחה, אלא פירושו ביטול כמו תשביתו שאור מבתיכם (רא״ם), הם לא יתבטלו מלהתנהג כסדרן, שאל״כ אלא בא לומר שלא יפסקו לגמרי היה די במה שאמר עוד כל ימי הארץ שמענו שלא יפסקו, אלא ודאי לא יתבטלו מכסדרן (מהרש״ל): א) הם ג׳ שמות נרדפים ומ״מ מיותר הוא, לכך הניח הדרוש, והגם שהוא רחוק מן הפשט שאין מיות בלא יו״ד דרכו של היו״ד להיות חסר (במ״ח), עוד אפשר שהה״ל שבתיבת מיה נהפך לתי״ו והדגוש שבתוכו מורה על חסרון היו״ד, אבל על פי פשטות תי״ו בדגוש היא במקום ג׳ תיו״ן תחתם כמו תחתכם (בא״ר): ב) ובו נכלל כל מה שגדל ומת מאליו (רש״י בסנהד׳), ולפי שקשה לו הלא כבר אמר בידכם נתנו שהממשלה נתונה לאדם, לפיכך פירש שזה לא לממשלה אלא להתיר אכילה, ובגמרא פליגי בפירוש אומרו כירק עשב נתתי וגו׳, ר׳ לוי סבר שבא לאסור הגזילה כירק עשב ולא כירק גנה שיש לה בעלים, ובא רש״י כאן להכריע בפשט הכתוב כאידך מ״ד שכל הכתוב להתיר בשר הוא בא (רא״ם), ומה שצריך הכתוב למשל הזה כירק עשב, לומר כמו שירק עשב מותר לו לאחוז מן המחובר כמו כן מותר לו להמית בעל חי, שאם מתה מאליה הלא גם עד נא היה מותר לאכלה (מ״ל), ומה שאמר עוד נתתי לכם את כל, אלא תאמר והפוך הוא עד כאן היה מותר הירק לא הבשר ועתה נאסר הירק והותר הבשר (ד״ד): ג) לולי רש״י בב׳ תיבות הללו לפרש לנו הענין

אור החיים

בא למלוה״ה) ופסוק ב׳ בא לחובה. ודקדק לומר ואחתם בתוספת וא״ו לומר לדד שבשבעתי לכם שלא יכרת עוד כל בשר גם אחתם תקבלו לפרות ולרבות. ומעתה תגאי הוא כדברי״ה), ולפי זה ידוייק על נכון מאמרם ז״ל (נדה י״ג.) שאמרו כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם ע״כ. פירוש כיון שבשבועת ה׳ שלא יכרת וגו׳ היתה בתנאי שיקבלו לפרות וכו׳ כפי זה המשמית זרעו בטל התנאי וכאילו מביא מבול וכו׳ והבן:

ג. כל רמש אשר הוא חי וגו׳. יש לדעת למה לא

אור החיים

R. Simon

ה וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן
אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעֵנַהּ
וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיַשּׁוּד יָת
דְּמָא דַּאֲחוֹהִי אֶתְבַּע יָת נַפְשָׁא
דְּאֱנָשָׁא: ו דְּיַשּׁוּד דְּמָא דְּאֱנָשָׁא
בְּסַהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמַה

תֵּאָכֵלוּ׃ ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם
אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד
הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־
נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם
בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים

(1)

(11 ל)

רש״י

דמו״) לא תאכלו, הרי דם מן החי (סנהד׳ י״ב):
ז (ה) **ואך את דמכם.** אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה, את דמכם אדרוש מהשופך דם עלמו״ (ב״ק נ״ה): **לנפשותיכם.** ״ אף החונק עלמו, אע״פ שלא יצא ממנו דם (ב״ר): **מיד כל חיה.** לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן, שנאמר (תה׳ מ״ט י״ג) נמשל כבהמות נדמו״), לפיכך הוצרך להזהיר עליהם״ את החיות (שבת קנ״ה): **ומיד האדם.** מיד הרוג בנחיד ואין עדיים אני אדרוש (ב״ר): **מיד איש אחיו.** (מיד) שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג, אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל, שאף השוגג צריך כפרה, ואם אין עדיים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו, כמו שדרשו רבותיו, והאלהים אנה לידו (שמות כ״א י״ג) במסכת מכות (י.) הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד וכו׳״): (ו) **באדם דמו ישפך.** אם יש עדיים״ המיחסו אותם, כי בצלם וגו׳

לקט בהיר

אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) **וחתכם.** ואימתכם״)*, כמו (איוב ד׳ כ״א) תרלו חתת, ואגדה, לשון חיות, שכל זמן שתיונק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים, עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים, שנאמר ומורא־כם וחתכם יהיה, אימתי יהיה מורא־כם על החיות כל זמן שאתם חיים (שבת קנ״א - ב״ר): (ג) **לכם יהיה לאכלה.** (סנה׳ נ״ט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב״), ולכם, כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) **בשר בנפשו.** אסר להם אבר מן החי (סנהד׳ נ״ג - ב״ר), כלומר כל זמן שנפשו בו*״) לא תאכלו הבשר: (**בנפשו דמו.** בעוד נפשו בו:) **בשר בנפשו לא תאכלו.** הרי אבר מן החי, ואף בנפשו

שיני נוטחאות * פחדכם האימתכם. * בדמו.

מאמר שהותר להם הבשר לא רק הבלה אלא אפילו בהמות חיות הולכות להזהיר שרק אחר שממיתנו ולא בעוד שהוא חי (רא״ם): ו) אין לומר לנפשותיכם כמו מנפשותיכם פי׳ מן הרוגה עלמו, שפשיטא הוא, וכי ממי ידרוש אם לא ממנו, ועוד הלא לא מצינו למ״ל במקום מ״ס, אלא ודאי הוא דבר בפני עלמו, את דמכם אני דורש ואת נפשותיכם אני דורש, והלמ״ד אינו משמש כלום אלא לתיקון הלשון כמו תיבת „אם״ וכמו לכל חיל פרעה ורבים כמוהו והיכי דמי נטילת נפש בלי דם, אין זה כי אם החונק (רא״ם): ז) ויהיה פי׳ הכתוב לדרכיו, שאם האדם לא יכין ללכת בדרך ישרה אז נמשל כבהמה להיות הפקר: ח) פי׳ הגם שנאמר למעלה ומרא־כם וחתכם וכו׳, שניתן ענש בבהמה להיות נכנע בפני האדם, אם תמצא אחד מני אלף שתלא מטבעה ותהרוג את האדם תיבת כמו שנאמר והשור יסקל (מ״ל): ט) הרי שאפילו את השוגג ידרוש הקב״ה: י) ודורש תיבת „באדם״ ב׳ פעמים (שופך דם האדם באדם) בפני בני אדם, אז (באדם דמו ישפך) ע״י

אור החיים

הותר הבשר לאדם אלא לבד. וגראה כי בא משלו נתנו לו לג׳ סיבות, הא׳ שבאמצעותו מצא ה׳ לקיים המין״ה) וזולתו לא היה מקיים מין הרמש בלא אדם ובזה זכה הוא בהם. ב׳ שהוא טרח בהם ויגע

כמו שהוא יותר מובן כי בשר החי יש בו נפש וכל עוד שהוא כן לא תאכלו, אבל לפי לשון הכתוב הוא להפך, כי אות בי״מ ממיתת בנפשו פירושו עם נפשו, כלומר הבשר עודנו עם נפשו עד שלא נשחט, והיינו הן, וכל זה רק לפרש ב׳ תיבות הללו בשר בנפשו, אבל פי׳ תיבת דמו בא בדיבור המסוך (רא״ם): ד) הרי זה דוגמת את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך, שפירושו כל עבודתם אשר עבדו בהם עבדו בפרך, וכן רבים כמוהו שפשוטו של מקרא לקרות התיבה ב׳ פעמים, כמו כן כאן כאילו נכתב בשר בנפשו בנפשו דמו, פי׳ כל זמן שדמו עם נפשו ביחד שלא נתפרדו, וזה כשיטת ר׳ תמיעא בן גמליאל בסנהד׳ ולא כחכמים שדרשתם רחוק מן הפשט (רא״ם): ה) כי דם אחריס כמיב לבדו ומיד האדם, וזו אחד ממדות שהתורה נדרשת בהן, משום שעד עתה היה להם באיסור בין רציחת אדם ובין הריגת בהמה, ועתה שהותר הבהמה הולרך לומר שאיסור הרציחה במקומה עומדת, וזה פי׳ תיבת אך שמיעט את זה שאינו בכלל ההיתר, וכן בפסוק העבר אבל אבר מן החי נאמר ג״כ אך כן פירושו, שגם עד עתה היה אסור אבר מן החי, אבל

R. Simon

נראין מאדם ובעין בלעז

החובל בעצמו חייב פטור • היזקו מלא היזק פטור • היזקו לא נתבטל בעצמו כי ביום ולא פטור ממלקות קלתר ב"ל הקיצון נפשיטו חייב פטור לאלמות מזמות והתרמיה מוצאו לא מכרות כדאיתה כפי בתרא

שלמן רבלא פטור לא סיים פטור ממלקות דהא מיב מטום קצון דמטמא (דף נב:) ולרבי לדמוק ולומר (ב) פטור חייב פטור לא מיבעי לן מיבעי לן ולא מיבעי לן ולא מיבעי לן ולא

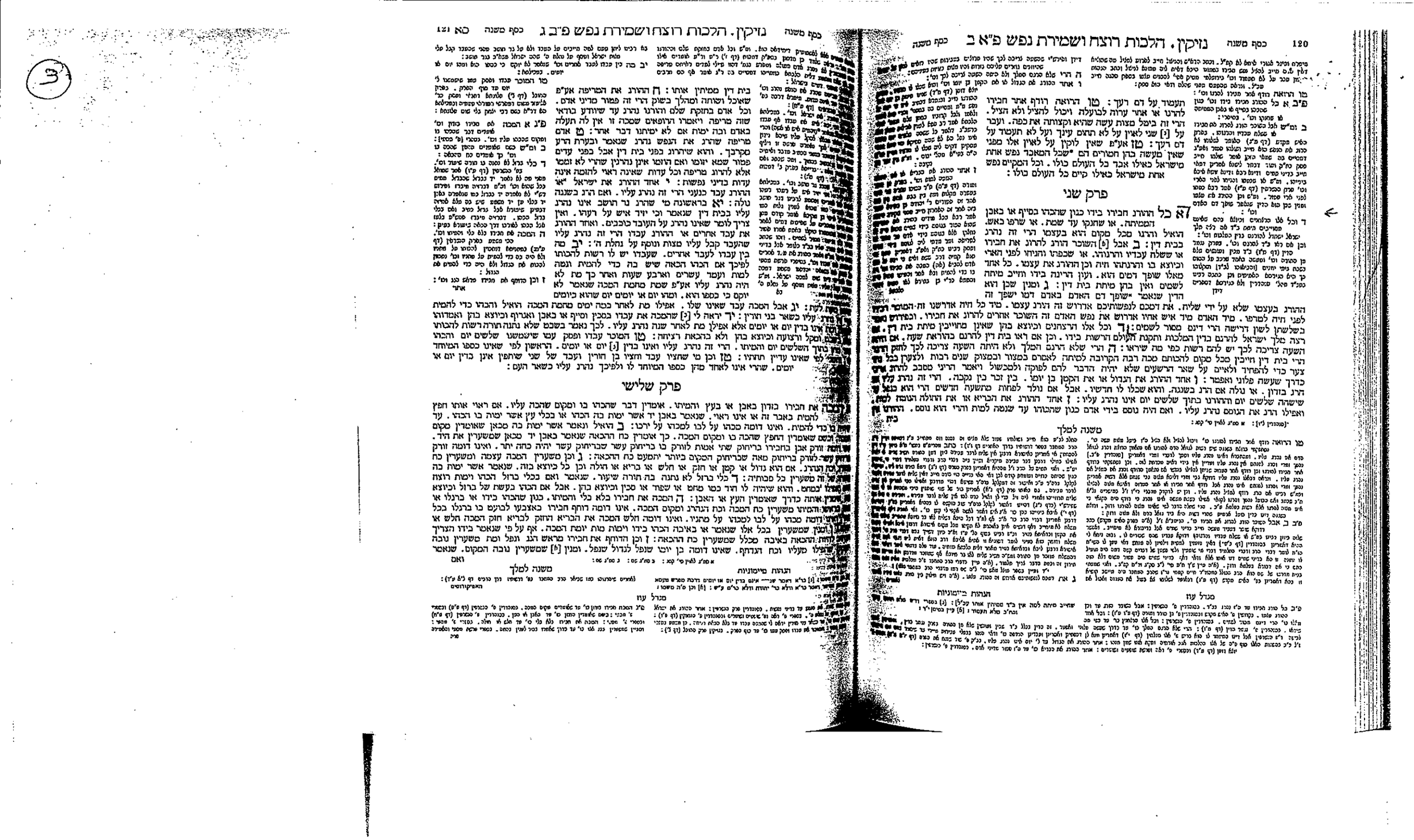

שפ"ח[יז]. ומצאתי במדרש רבה סדר נח [ל"ד, י"ד] שדרש שם מפסוק שופך, דנהרג על ידי דיין אחד, וגם אם הורג על ידי שליח חייב[יח]. ודין דדיין אחד הוא גם"ם דילן [כאן], אך דין זה על ידי שליח אינו נזכר, ואין למדים הלכה מדברי אגדה, ומ"מ צ"ע.

מאבד עצמו לדעת

והנה מאבד עצמו לדעת אינו בכלל לאו דלא תרצח[יט], רק חייב מיתה בידי שמים, כמבואר כאן בר"מ פ"ב מרוצח ה"ב, ובפק"מ אם שיבר כלים בשעת מעשה. גם נראה לי דבן נח אינו מצווה, דנלמד מאך את דמכם לנפשותיכם [שם], ולא נשמעת בפירוי, א"כ לישראל נאמרה ולא לבני נח.

ברודף

עוד מבואר בר"מ כאן פ"א מרוצח הי"ב, כל מי שיכול להציל הנרדף ממנו באחד מאבריו של רודף, ולא הציל באחד מאבריו רק הרגו לרודף, חייב מיתה, והרי זה שופך דמים, אבל אין בית דין ממיתין אותו. ועיין בכסף משנה, דפוסק כר' יוחנן בן שאול בגמרא סנהדרין ע"ד ע"א. ובטור הקשה על הר"מ למה אין בית דין ממיתין אותו, והוא כתו"מ פי' תכ"ריט, ובנדק הבית שם מירן קושיא זאת. ובר"מ הל' מלכים שם בני בן נח כתב, דבן נח נהרג אם הרג רודף שהיה יכול להציל באחד מאבריו, מה שאין כן בישראל. ועיין רא"ד שהקשה על הר"מ ממעשה דאבנר ויואב המבואר בסנהדרין מ"ט ע"א, ועיין לחם משנה וכסף משנה. ועיין שם במשנה למלך, נהי דבית דין אין ממיתין אותו כשהיה יכול להציל באחד מאבריו, מ"מ גואל הדם של הרודף רשאי להרוג את הרוצח, כמו רוצח בשוגג דרשאי גואל הדם להרגו, ויואב היה גואל הדם דעשהאל, על כן הרג לאבנר על שלא הציל באחד מאבריו דעשהאל, עי"ש. ובאמת מה שכתב דרשאי גואל הדם להרוג לרוצח בשוגג, עיין ר"מ פ"ה מרוצח [ה"ט], דאין רשאי, רק דאין חייב עליו. וגם מה שכתב המשנה למלך דמבואר בר"מ דהורג בעדות מיוחדת רשאי להרגו, לא ראיתי דין זה בר"מ הל' רוצח[כ].

ועיין משנה למלך סוף הל' מוכל ומזיק, דדין זה דאינו רשאי להרוג רודף אם יכול להצילו באחד מאבריו, דוקא איש אחר הבא להציל, אבל הנרדף עצמו אינו צריך לדקדק בזה. וקצת צ"ע ג"כ מהאי מעשה, דלמה דן יואב לאבנר דהיה יכול להצילו, הא אבנר היה הנרדף והרגו ואין צריך לדקדק בזה, ונומר דלגואל הדם גם בכהאי גוונא יש רשות להרוג, זו אין סברא כלל, כיון שאין הנרדף עושה איסור, למה יהיה רשות ביד שום אדם אפילו ביד גואל הדם להרגו[כא]. והנה לדברי המשנה למלך נראה דגם כן נהרג על זה, דוקא באחר[כב], אבל הנרדף בעצמו אם הרג לרודף אין הורגין אותו אף שהיה יכול להציל עצמו באחד מאבריו, כי בזה אין חילוק בין ישראל לבן נח. ועיין סנהדרין שם וברש"י ד"ה היה לו, ויכול זה להציל את עצמו, מבואר להדיא דלא כהמשנה למלך, ואין חילוק בין אחר לנרדף עצמו, ובדף ע"ד ע"א ד"ה ויכול, מבואר ג"כ להדיא דלא כסברת זו, ומראה מקום אני לך.

נתכוין להרוג אחר

ונראה פשוט, דאפילו לדעת הר"מ דפוסק כרבי שמעון דאמרוין להרוג זה והרג את זה פטור [כדלעיל אות ז'], דוקא בישראל, אבל בן נח בכל ענין חייב, דהלימוד ואדם וכו' [דברים י"ט, י"א], בישראל כתיב, ובבן נח לא מצינו לימוד על זה, על כן פשוט דחייב, כן נראה.

הרג נתגייר

וגוי שהרג חבירו ונתגייר פטור, אבל אם הרג ישראל ונתגייר [חייב], עיין ר"מ פ"י ממלכים ה"ד מהש"ס דסנהדרין ע"א ע"ב.

חייב חרש שוטה וקטן

וכל האישים חייבים על שפיכות דמים, חוץ מחרש שוטה וקטן דלאו בני דיעה נינהו, גם אבל בן נח אין עושין קטן, עיין ר"מ פ"י ממלכים ה"ב, וכן חרש ושוטה כמבואר שם. ואי"ה יבואר לקמן [מצוה ק"ל אות מ'], כי קטן בן נח אינו דומה לקטן ישראל, דקטן ישראל קודם י"ג שנים ויום אחד אז שלא הגיע שתי שערות, הוא קטן לכל דיני התורה, אך דין זה הוא הלכה למשה מסיני ככל שיעורי התורה, כמבואר בגדה [מ"ה ע"א] ובתשובות הרא"ש כלל ע"ז, מובא בתוספות חדשים בגליון פירוש המשנה דמסכת אבות פ"ה משנה כ"א, ושיעורין לישראל נאמרו ולא לבני נח כמבואר שם בר"מ פ"ט ה"י, א"כ קטן בני בן נח עיקר תלוי באם יש בו דעת, ועיין מה שכתבנו להלן בדיני עריות, וכתבתי דבר זה זה ימים כבירים בגליון הר"מ שם, [נדפס בר"מ סוף הל' מלכים].

דמים

ואפשר לומר, דבן נח שהרג צריך ג"כ לשלם דמי הנהרג ליורשיו, ולא שייך קיס ליה בדרכה מיניה, עיין תוס' עירובין ס"ב ע"א ד"ה בן נח, דבני בן נח לא שייך זה, והענין ארוך ויבואר במקום אחר מי"ה[כג].

סריפה שהרג

[ט] **וטריפה** שהרג את הבריה, אם היה בעדים אין הורגין אותו, דהוי ליה עדות שאי אתה יכול להזימה, דאם יזומו אין נהרגין דהיו רוצים להרוג רק טריפה, אבל אם הרג בפני בית דין הורגין אותו משום וצערת, כן הוא בסנהדרין ע"ח ע"א ור"מ פ"ג מרוצח ה"ט. ודוקא שהרג ביום לפניהם, אבל אם הרג בלילה דאינו ראוי אז לדין, נעשו עדים, ואין עד נעשה דיין. כן הוא שם במוס' ד"ה בפני, והדברים עמיקים, ועיין ראש השנה פרק ראוהו בית דין [כ"ה ע"ב] ובבא קמא פרק המוכל [נ' ע"ב].

הרגו בפני פסק

[י] **ומבואר** כאן בר"מ פ"א הל' ה', דדוקא שהרג אין ממיתין אותו העדים, ולא הרואין, עד שיבוא לבית דין שנאמר וכו', ומה שיש לפלפל בזה בעזה"י יבואר לקמן לא תעשה המיומדת לזה בפרשת מפעי מצוה מ"ט.

מצותו על מי

ומבואר כאן בר"מ ה"ב וז"ל, מצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח שנאמר [במדבר ל"ה, י"ט] גואל הדם הוא וכו', לא רצה או שלא היה יכול להמיתו או שאין לו גואל דם, בית דין ממיתין אותו. לכאורה נראה מלשונו דכאן אין צריך יד העדים, אדרבא מצוה דוקא ביד גואל הדם. אך עיין בר"מ הל' סנהדרין פי"ג [ה"א] ופי"ד [ה"מ] ובש"ם פרק גנבי הדין [סנהדרין מ"ה ע"ב], מבואר דלכתחילה מצוה שיהא בו יד העדים בראשונה אף ברוצח, אך אם נקטעה יד העדים, בכל חייבי מיתות פטור דבעינן קרא דכתיב, וברוצח חייב בכל ענין, והורגין אותו כל מי שירצה, והבית דין רודפין אחריו, אבל למצוה לכתחילה גם ברוצח בעינן יד העדים, אך דמצוה ביד גואל הדם שהוא ירדוף אחריו אם עומד על נפשו, ואם אין לו גואל הדם, מצוה ביד בית דין שיעמידו גואל הדם לרדפו ולהשיגו, ועיין בספר הרמב"ן על ספר המצוות, במנין שלו מצות עשה י"ג, מנה למצוה בפני עצמה דמצוה ביד גואל הדם, וכתב דהמצוה היא שיבקשנו גואל הדם וירדוף אחריו, עי"ש ובספר מגילת אסתר שם, ויבואר באורך אי"ה[כד].

שנים שהרגו

ושנים שהרגו פטורים, כמבואר בש"ס סנהדרין ע"ח ע"א ור"מ פ"ד מרוצח ה"י.

עוברי עבירה

[יא] **והמינים** והמלשינים ועוברים עבירה להכעיס או עובד עבודה זרה מצוה להרגם, כמבואר כאן בר"מ פ"ד ה"י, ועיין בעבודה זרה [כ"ו ע"ב]. ואפשר דגם מחלל שבת הוא בכלל מומר, עיין במולין [ה' ע"א].

רועי בהמה דקה

אבל רועי בהמה דקה מישראל אין מסגנין להם המיתה, ואסור להצילן, ומבואר בר"מ כאן הי"א הטעם דכתיב [ויקרא י"ט, ט"ז] לא תעמוד על דם רעך, ואין זה נקרא רעך. ומ"מ נראה דאף דאסור להרגם בידים, מ"מ אם הרגו אין ממיתין את ההורג, עיין ש"ם דעבודה זרה [שם ע"א] דנכללו בהדי גוי, וכמו בגוי אע"פ שאין מורידין אותו מ"מ אין נהרגין עליו, כמו כן רועי בהמה דקה אין נהרגין עליו, ועיין ר"מ פ"ב הי"א שכתב, דישראל ההורג גר תושב אינו נהרג בבית דין, שנאמר [שמות כ"א, י"ד] וכי יזיד על רעהו, א"כ כיון דרועי בהמה דקה ג"כ לאו רעהו הוא, אם כן פטור אפילו ההורגם בידים.

ועיין בתוס' עבודה זרה שם ד"ה והרועים וכו', שהקשו מאי זה דאתמור רבנן ברועה דאינו פסול לעדות אלא מדרבנן, וגזלן או אוכל נבלות לאיתנן דפסול מן התורה לעדות מצוה להצילו כמבואר שם, ומירצו דהיא הנאתנת, משום דלא פסילי אלא מדרבנן, עשו חכמים חיזוק כדי שיתנו לב לשוב, ובית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, עכ"ל. א"כ נראה מדבריהם דהוא ישראל גמור, אך מדרבנן אין מעלין בבית דין עונשין שלא מן הדין, וא"כ כיון דמ"ל לא נתנו להם עונש אלא דאין מעלין, א"כ כמו דבית דין נתנו לאחד עונש שלא מן הדין להכותו והלך והרגו בודאי חייב, דלא נתנו רשות על זה, א"כ הכא נמי כיון דלא נתנו רשות אלא שלא להעלותו, וזה העונש שנתנו לו הבית דין, וגם הוי עקירת דבר מן התורה בשב ואל תעשה, אבל להורידו בידים דלא נתנו לו רשות, א"כ ודאי חייבים עליו, כן נראה פשוט. אך הר"מ בודאי מצא באיזה מקום דהשווים באותאמם כגון רועי בהמה דקה לאו רעהו הוא, אך צריך עיון למה אינו פסול לעדות מן התורה כיון דלאו בכלל רעהו, עיין בבא קמא פרק המוכל [פ"א ע"א], וכמה עניינים דבעינן רעהו לא יהיה נוהג באותן האנשים כגון רועי בהמה דקה. ואפשר דגם דעת הר"מ דרבנן אמרו לענין זה דלאו רעהו הוא ולא לענינים אחרים, א"כ אם הרגו בידים נהרג עליו, ומ"מ צריך עיון, ועיין בטור ושו"ע יו"ד סי' קנ"ח.

באונס

[יב] **ובלאו** זה, לא מיבעיא דצריך למסור ממונו שלא יעבור, אלא אפילו מחויב למסור נפשו, כי זו אחת משלוש עבירות דיהרג ואל יעבור, עיין בסנהדרין [ע"ד ע"א] ור"מ פ"ה מיסודי התורה [ה"ב], ולקמן

טז) עי"ש סעי' ט"ו, ועיין קצוה"ח סי' קפ"ח סק"א בזה.

יז) וכן הביא ראיה זו בפרשת דרכים דרך האחרים דרוש שני ד"ה ודע עוד. ועיין במחנה אפרים שלוחין סוס"י י"ד.

יח) עיין פסיקתא רבתי ריש פרשה כ"ה, דדריש לא תרצח לא תחרצח (הגרי"פ פרלא). ועיין תורה שלמה יתרו כ' אות ש"ל. בביאור המדרש.

יט) בחלק ממהדורות הטור הושמט ענין זה ע"י הצנזורה.

כ) במשנה למלך כתב דאין לו דמים. והוא בר"מ כאן פ"ו ה"ה לפי הבנת הכסף משנה (מנח"ס).

כא) וע"ע להלן מצוה ת"ר.

כב) עיין להלן מצוה רצ"ו אות ה'.

כג) עיין להלן מצוה מ"ט אות כ"ו, ומצוה של"ז אות ד'.

כד) ע"ע להלן בסוף הספר במנין המצוות להרמב"ן שם.

(ששות יב) ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים וגו׳ וכתיב (במדבר ח) כי לי כל בכור וגו׳ [בתים משיב) אי׳ יוחנן אע״פ שהכה אותם מכת מות [א] מחצי הלילה ואילך נשמש ספרפרות בדם עד הנוקר מפל הרוגים אומר נתת את לנער הודע את אמו [ב] אם הקדוש ברוך הוא אמר אודיע לבני המיתה המשתקת הזאת ששונאיהם תיאך מתים בה אלא תשמור נפשותם עד הנוקר כדי שיראו בני בשונאיהם יפגעת מ״ו

פרק ראשון

הלכה א הנוסס וריר הוא כתי לכל דבר לעולם (קוקן) [ווקק] ליטום ופוטר מן הטומס ומאכיל בתרומה ופוטל בתרומה (א) ונוהל ומנחיל פרש סמנו אבר כאבר מן רחי בשר כבשר מן וזחי חוזקין על ידו דם המאתנו ודם שאמו עד שיומת: הלכה ב אין קושרין את לחייל ואין פוקקין את נקביו ואין נותנין כלי של מתכות ודבר שהוא מיקר על מיטורו עד שעה שיומת שנאמר (קהלת ה׳) עד אשר לא ירתק חבל הכסף: הלכה ג אין מוזיון אותו ואין מטילין אותו על גבי החול ולא על [ג] הסלה עד שעה שיומת: הלכה ד (ב) אין (מעמיין) [מעמצין] את עיני הנוסס הנוגע בו ומדוון ורי״ז שופך דמים שהיה רבי סאיר אומר סולל לו שדוה מספפה כיון שנגע בו אדם סכבוהו כך כל הנעמץ את עיני הנוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו: הלכה ה אין קורעין ואין תולצין ולא מספדין ואין מכניסין ארון עמו בבית עד שעה שיומת: הלכה ו אין משסעין עליו ואין משננין עליו אין מעשיר רבי יהודה אומר אם חכם הוא משננין [עליו] אין מעשיו: הלכה ז אין שואלין בעיר זה את זה בד״א בכפר אבל בעיר בעיר גדול מותר מתוך מטרים עפלים ובן שמונה ה׳ בן תשעה מת אין מתעסקין עמו בכל דבר: הלכה ח מ״ נגרי ועבד אין מתעסקין עמו לכל דבר אבל קורין עליו היו ארי ארי היו נכור רבי יהודה אומר (ג) הוי [א] מכי הוי נאמן אוכל מעמלו אמרו לו [ה] מה הנחת לבשרים אמר להן אם היה כשר ספני מה אין קורין עליו: (ד) אין מקבלין תחוסין על העבדים ועל השפחות: הלכה י (ה) ומעשה בשפחה שפתרו של ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו נכנס כפניהם לחצר נכנסו אחריו נכנס ליבתו נכנסו אחריו אמר להם כמרומה היימי שאתם נכנו בפושרין והלא אין אתם נכנין אפלו בחותמין (ו) הלא אמרו שאין מקבלין תנחומין על העבדים ומשרתים חשובים כבהמה: הלכה יא (ו) ומשמת מבי עבדו של רבן גמליאל קבל עליו תנחומים אמרו לו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר לה אין מבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה: הלכה יב (ז) אין קורין לעבדים ולשפחות אבא פלוני ואימא פלונית של בית רבן גמליאל היו קורין [ז] לאבא מבי ולאימא מבתיה: הלכה יד (ח) אין קורין לאמות אבינו אלא לשלשה האמות ולא לאימהות אמנו אלא לארבע האימהות:

נוסחת הגר״א

(א) בתרי: [ב] כך הגי״ה אבר מן חי״ר לגבי בשרתא דסמוקה: [ג] כלי דמיקר עד: [ד] איש מבר הכי: [ה] אמרו: [ו] אבא מבי אמא מבתיה: [ז] נתלה הוי נתלה: [ח] ראש: [ט] שלא בחשקה מאבר עצמי לרחת הוי: [י] בגוי (ובכ״ה בפה״ר ובדפ״ר) ובדפ״ר ס״ל מפ״ל ובמרדכי פ״ב פ״ק): [כ] לגוי שאין מלבנו עליהם כלום (שלא לגמר לחת ל״ג בתמני) ומסברתן מיו ובמפה״ר ומ״ר ובמ״ל

סוף פ״ק כמס מלגלגין): [ל] שהרגו לא הוו מתעסין: [מ] רק שלא לשהות:

לב חכמים

פרק א לכל דבר: מי לסמיד ולשות. אלא מלבנים לפסח ומקוה מתעסקין בנפנים דאת מיתי בנים. (ברכות ח): דבר מסוים (ברכות ח״ל): (ברכות ח״ל):

פרק ראשון דא״ר

עשם הוי מי לגי לכל דבר אבל דבר אחרים אינו דומה לגבן גו לפס מה לגבן גו לגבן מעמן ולגבן מעמן אמנם ולגבן מעמן אמנם לגבן מעמן מהמה ומאמר לגבים מי לגבן מעמן מהמה. גו לגבן לגבן לי מי לגבן מעמן מהמה. גו לגבן לגבן מי לגבן מעמן מהמה לגבן מעמן מהמה לגבן מעמן מהמה

והשיב הדברים עתיקים ונחלים באילני הגדולים. מכלל זה כובעי לבדין שעושין שפה לפיהן של עור ותפורין בחוט של פשתן ונהגו בהם היתר בכל ארצנו. והטעם למתירים מפני שאין בהם כלאים דאורייתא שאין כלאים דאורייתא אלא שוע טווי ונוז [נדה סא, ב]. ועוד שהכובעים והכרים והכסתות קשים הם, וכל שאין בו כלאים דאורייתא לא אסרו להציעו תחתיו לכולי עלמא (ודבר) [ברכו] שאין דרכו להעלותו עליו כמו כרים וכסתות. וזו היא ששנינו במסכת כלאים [פ"ט מ"כ] הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים. ומכל מקום להעלות עליו או אפילו להציע תחתיו אם בשרו נוגע בהם אם היו מלאים אסור לישב עליהם [מפני] שיהו שוקעין כשאדם יושב עליהם והצדדין עולים מכאן ומכאן הוי כהעלאה. דגרסינן עלה דההיא בירושלמי [כלאים פ"ט ה"א] הא דאיתמר מותר בריקן אבל במלא אסור. ואם כן עדיין קשה על מה שנהגו לישב עליהם במלאים ונתונים על גבי מטה ובשר נוגע בהו, וכל שכן הכובעים שאדם נושא על ראשו. ויש לומר דאותם כרים וכסתות ששנינו במסכת כלאים ברכים גזרו אף על פי שאין בהן כלאים דאורייתא, אבל בקשין כשלנו מותר דלא גזרו על הקשים כלום. והיינו דאמרינן בסוף פרק ראשון דמסכת ביצה [טו, א] (ולא) [אלא] בקשים וכדאמר רב הונא בריה דרב יהושע נמטא דגמדא והם הלבדים שאינם טווין וארוגין. ואותם שהיו עושים בגרש היו קשים ויש בהם תרתי לטיבותא, חדא שאין בהם כלאים דאורייתא ועוד שהם קשים. והילכך לא גזרו רבנן ואפילו בשרו נוגע בהם ואפילו בהעלאה ממש. וכרים וכסתות שלנו וכל שכן הכובעים קשים הם. ונראה שעל זה סמכו בכל מקומותינו לנהוג היתר בדבר זה בכרים וכובעים.

גם אפשר שהכרים והכסתות שלהם היו דאורייתא שמא שוע טווי ונוז היו אלא שהיו קשים. וכל שהם קשים לא גזרו בהם להציעם תחתיו דלא אסרה תורה אלא העלאה, וכדתניא [שם יד, ב] לא יעלה עליך [ויקרא יט, יט] אבל אתה מציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים ז"ל אסור לעשות כן שמא תכרך נימא על בשרו. וכיון דאין אסור דאורייתא אלא בהעלאה לא גזרו בהצעה אלא ברכין ובקשין לא גזרו, וכדאמרינן ביומא [פט, א] גבי בגדי כהונה דפרחי כהונה מקפלים אותם ומניחין אותם תחת מראשותיהם, ופריך ותיפוק ליה משום כלאים, ואוקמא רב אשי משום דקשים הם. ואעפ"י שבגדי כהונה הם כלאים דאורייתא כדאיתא פרק קמא דערכין [ג, ב] ובמנחות פרק התכלת [מג, א]. דאמרינן התם הכל חייבין בציצית כהנים לויים ישראלים, ופריך פשיטא, ופריק כהנים איצטריכא ליה הואיל ואישתרי כלאים לגביהו לא לחייבו בציצית, קא משמע לן. אלמא בגדי כהונה כלאים דאורייתא ואפ"ה כיון שהיו קשים לא גזרו בהן והתירו לקפלן ולהניחם תחת מראשותיהם. וכיון שכן כרים וכסתות שלנו שהם קשים ואין בהם כלאים דאורייתא שאינן שוע טווי ונוז לא גזרו כלל.

תשסג

נכפל בדפוס רומי סי' לב ובאריכות בח"ה סי' רלו.— הובאה בב"י יו"ד סי' שלד רעט,ריש ע"א. וסי' שמה רצו, א

השיב עוד במנודה שמת בנדויו, דלא שמענו [אבל רבתי פ"ה] אלא בית דין סוקלין את ארונו בהנחת אבן על הארון אבל מתעסקין עמו לכל דבר. שלא אמרו [שמחות פ"ב] אין מתעסקין עמו לכל דבר אלא הרוגי בית דין ובמאבד עצמו לדעת ובפורשין מדרכי צבור והמסורות, אבל במנודה ואפילו במוחרם לא אמרו. ואף על פי שאין ראיה לדבר מר' אליעזר הגדול שאמר עליו רבי עקיבא הותר הנדר כדאיתא באבל רבתי [פ"ט] שהרי גדול העולם היה ורבנן לא בזכוהו אלא לגדר שלא ילמדו האחרים לחלוק על הרבים, זכר לדבר יש. ולא הרצרכו לומר הותר הנדר אלא כדי שלא יהיו חס ושלום צריכין להניח אבן על ארונו, ואיפשר לומו שהותר הנדר ממילא קאמר דאין איסור למתים. אלא שהרמב"ן ז"ל כתב בספרו [תורת האדם] שהמנודה כמאבד עצמו לדעת. ומכל מקום לא אמרו אלא במנודה משום אפקירותא ועובר על דעת חכמים, אבל לממונא כיון שמת פטור מגזירתם ואין סוקלין לו ארון ומספידין לו כראוי. ואף כשאמרו בכל מקום אין מתעסקין עמהם לכל דבר, לא לענין קבורה ותכריכין אמרו אלא שאין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו אבל עומדים עליו בשורה וכו' וכדתניא באבל רבתי [פ"ב] וכו'. והפורש עצמו מדרכי צבור אינו כפורש מן המס, שזו אינו אלא כאחד מבעלי עבירה או כגזלנין ובהדיא תניא. אבל מי שפירש מדרכי צבור כגון המינין והמשומדים והאפיקורסים ומבזה מועדות ובשכפרו בתחיית המתים ובשאמרו אין תורה מן השמים. וכולא ברייתא כדאיתא התם כתובה בסדר עולם [פ"ג] פרק נאמר לאברהם אבינו.

תשסד

הובאה בב"י יו"ד סי' רכח קמז, ג

שאלת ישראל שנתחייב לגוי מנה בשטר ובשבועה, וחזר הגוי ולוה מישראל אחר מנה ושעבד לו כל נכסיו ועוד יחד לו חוב זה, וכתב בלשון הקניי' שהוא עשה כן להבטחת חובו.

מי מהם יכול להאריך השבועה, מי נימא דישראל יכול להאריך השבועה כיון שאם פרע ישראל חוב זה לו פורע, או דילמא הגוי עקר שהרי יכול לסלקו בזוזי. ונפקא מינה שיכול ישראל לקבל הרבית שיתן ישראל לגוי דמשל גוי נטל:

תשובה תחלת כל דבר יש לדעת שהנשבע לפרוע ממנו לחבירו אין המלוה יכול להאריכו אי שנשבע סתם ולא התנה. אלא שזה אומר הריני כאלו נתקבלתי וכדאמרינן [נדרים סג, ב] בההוא דקונם שאין אתה נהנה לי אלא אם כן אתה נותן לבני כור חטים. וכו'. ר'פיכך ישראל זה שנשבע לפרוע לגוי רואין בשטר איך החנו, ואם התנה שיוכל הוא או הבא מכחו להאריכו בין הגוי בין הישראל הבא מכחו יכולין להאריכו, ואפילו מכרו הגוי מכר גמור שהרי התנה שיוכל הוא להאריכו, שכן אם התנה באחד מן השוק תנאי תנאי. ואם לא התנה אלא שנשבע סתם אין אחד מהם יכול להאריכו. אף כשמכר לגמרי יכול להאריך שהרי יכול למחול כדשמואל. ואפילו לכשתמצא לומר שיש מכר בשטר העשוי בגופן של גוים וכ"ש למפרשים שפקפקו בדבר. ולדעת הראב"ד ז"ל אם יש בשטר שעבוד לו ולבאים מכחו אם מכרו מכר גמור שוב אין יכול למחול. אלא שעדיין אני מסתפק בהקנאת של גוי, לפי שכל קנינים של גוי בכסף ואותיות אינן נקנות אלא בכתיבה ומסירה. ואם תמצי לומר שהקנאת האותיות אינה תורה אלא תקנה יש לומר שתקנוהו אפילו בגוי המקנה. ולענין הרבית מסתברא שאם הישראל נותן לגוי מותר ישראל בענין הזה לקבלו. אבל אם בא הרבית מיד ישראל ליד ישראל ואין יד הגוי באמצע אסור משום חזמר רבית. ודמי לאותה ששנינו בברייתא בפרק איזהו נשך [ב"מ עא, ב] גוי שהלוה מעות לישראל ברבית ובקש להחזירם לו.

תשסה

נכפל באריכות בח"ד סי' רא

עוד נשאל מה שאמר רבא [ר"ה כח, א] עתים חלים ועתים שוטה. ובשעה שהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו וגיטו גט.

לא קי"ל כוותיה שישתפה לגמרי כי מן הירושלמי נראה כר' יוחנן דפליג עליה, וחשיב דאפילו חלים בעלמא שאינו שפוי לגמרי הרי הוא כפקח לכל דבריו. ולא בבדיקה בלבד שנשתתק אלא שהוא חלים, שהוא מדבר בעניניו ואינו קורע בגדו ואינו לן בבית הקברות ואינו יוצא בלילה ואינו מאבד מה שנותנין לו, שהם סימני שוטה כדאיתא בירושלמי בגיטין [פ"ז ה"ט] ובתרומות [פ"א ה"א]. אע"פ שעדיין סימני חליו נכרין בגופו שלא נתרפא לגמרי אלא כאדם המתחולל מחליו, אפילו כן בשעת חלמותו הרי זה כפקח בשעתו, והאריך בזה הרבה. וכן כתב רב האיי גאון ז"ל בספר מקח וממכר בפרשת שלישית.

תשסו

נכפל באריכות לפיל סי' כד ובמיוחסות סי' קצ

עוד השיב המקדשין ביין מבושל. אף על גב דאמר רב [כ"ב צז, א] אין מקדשין אלא ביין הראוי לגבי המזבח, לאו כללא דהא מבעיא התם למעוטי מאי, ואמר למעוטי יין תוסס יין של חמרים וכו' היכי דמי אילימא דדמא תלתא ואתו ארבעה חמרא מעליא הוא. כלומר לקדש עליו ולברך בורא פרי הגפן, ואף על פי שפסול גבי מזבח מבושל נמי משבית. וכדתניא בפרק בתרא דתרומות [פי"א מ"א] אין מבשלין יין תרומה מפני שממעיטו ממדתו ורבי יהודה מתיר מפני שמשביחו. ובהדיא [איתא] בירושלמי [פסחים פ"ד ה"א] שיוצאין ביין מבושל בפסח בד' כוסות, ואפילו שערב בו תבלין מקדש עליו ואף על פי שאינו ראוי לגבי המזבח. דגרסינן בשבת פרק (המצניע) [פ"ח ה"א] לענין ד' כוסות מהו לצאת בקונדיטון מן מה דתניא בר קפרא קונדיטון כיין הדר אמר יוצאין בקונדיטון. מהו לצאת במבושל רבי יונה אמר יוצאין ביין מבושל ובקונדיטון. קונדיטון היינו דבש יין ופלפלין אף דברי תורה כן.

תשסז

נכפל בדפוס רומי סי' צט, ובמיוחסות סי' קסג

עוד השיב בגוי שהיה בידו קיתון של יין ומזג ושתה ונשאר בקיתון עכבת יין, ואחר כך הוציא מן היין שבחבית באותו קיתון. דיין

שבחבית מותר הוא דהוה ליה נצוק בר נצוק. דאף מה שנשאר אינו אסור לכל היותר אלא משום נצוק, ומה שיוצא חוץ לקיתון בשפיכת הגוי כחו של גוי הוא, דלא גזרו בכח של גוי אלא מה שיצא

קטנים. בניסן או באייר וסיון ותמוז ואב ואלול מספידין אותו ובישיבה של אלול • ובישיבה של אדר. ושם ההספד השני אשכבתא, כדאמרינן באשכבתיה דרבי [23]. ושוב אין רשות להספידו שעבר עליו יותר משנה. ואמרו חכמים אין המת משתכח מן הלב עד י"ב חודש [24]. ואם נפטר בניסן ויש בשנה שני אדרין מספידין אותו ומשכיבים אותו בישיבה של אלול. שאי אפשר להשכיבו בישיבה של אדר שני מפני שעוברין עליו שנים עשר חודש ואין מנהג ואין דרך ארץ להזכיר המת לאחר י"ב חודש. לפיכך מקום מרחוק כמו אספמיא ופרנצ"א, וכל שאין מגעת שמועה אלא לאחר י"ב חודש פטורים מלהספיד ומלהבטיל בתי כנסיות ובתי מדרשות ולעשות אפילו יום שמועה.

בפרקי רבי אליעזר [25]: ויקונן ירמיהו על יאשיהו •. רבי מאיר אומר השרים אלו הלוים שהן עומדים על הדוכן [26] בשיר, והשרות אלו נשיהם •. רבי שמעון אומר לא על הלוים ולא על נשיהם בלבד אמרו אלא על הנשים החכמות שנאמר כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות כו' [27]. מכאן התקינו חכמים [28] שיהו עושין כן לכל זקני ישראל וגדוליהם שנאמר ויתנם לחק על ישראל.

אמר עולא [29] הספד על הלב, וכן הוא אומר על שדים סופדים [30]. טפוח ביד, קלוס ברגל.

ואסור לאפלוגי בהספדא ביקרא דשכבי טפי ממאי דחזי ליה, אלא משבחים אותו לפי כבודו ויותר. מכן כדרך המשבחים, ולא בהפלגה יותר מדאי. ואי לאו בר הכי הוא מספידין אותו כנשי דשכנציב [31] דאמרן מותא כמותא ומרעא חביליא. פירוש כמות העשיר כן מות העני, אבל החולי הוא הצער והאבל •. ואומרות כן לפי שמת ביסורים ואינו ראוי להספד אחר. ותניא באבל [32]: אין מוסיפין בתחלה אבל מוסיפין על העיקר. פירוש אין מספידין בכבוד מי שאינו ראוי לכך בשעת ההספד, אבל אם היה ראוי לכבוד מועט מאריכין בכבודו ומוסיפין במקצת שבחיו. ר' יהודה אומר [33] בירושלים היו אומרים [34] עשה • לפני מטתך ביהודה היו אומרים עשה לאחר מטתך. מפני שבירושלים לא היו אומרים לפני מטתו של מת אלא דברים שיש בו. וביהודה היו אומרים דברים שיש בו ודברים שאין בו והמהלכים אחר המטה לא היו עונים אלא דברים שיש בו •. מ"מ

23 כתובות קג, ב. 24 ברכות נח, ב. אבל שם הגרסא: אלא לאחר י"ב חדש. 25 פרקי דרבי אליעזר פוף פי"ז. 26 הדוכן, שם: דוכנם. 27 ירמיה ט, טז. 28 מכאן התקינו חכמים, בפדר"א: וכן קבלו עליהם כל ישראל להיות נומלין חסד עם כל חכמי ישראל וגדוליהן ויתנום לחק לישראל. — ונרסת רבינו קרובה לשל הילקוט מובא כרר"ל שם: ר"מ אומר התקינו חכמים שיהיו ישראל עושין כן. 29 מו"ק כז, ב. 30 ישעיה לב, יב. 31 מו"ק כח, ב. 32 אבל רבתי ג, ה. 33 ר' יהודה אומר, ליתא שם. 34 בירושלים היו אומרים עשה, כן באבל רבתי. ובשבת קנו, א: בני גלילא אמרי עשה דברים.

רק חלק ממאמר זה, ועיין ב"ח ודרישה. ובישיבה של אלול וכו', כן ג"כ בד"ן. והב"ח (יו"ד שדמ) מביא: בישיבה (בלי וא"ו — ונכון הוא). והכוונה למנהגם להקבץ רוב עם בשני חדשים אלו (אלול ואדר) לשמוע דרשת דיני החגים, וקאמר דבאותו קיבוץ מספידין אותו. על יאשיהו. דה"ב לה, כה. ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו. והשרות אלו נשיהם. שבלא זה הדבר קשה שיהיו בישראל נשים מיוחדות משוררות שיקראו בשם שרות (ומ"ש בשמואל־ב יט, בקול שרים ושרות, תרגם יב"ע שם קל כינרים ותשבחון) לזה ביאר ששם שרות הוא על נשי הלוים, וכמו שקורין כהנת לויה, כן קראום שרות על שם שבעליהן הלוים נקראו שרים. אבל מקוננות היו מן הנשים (רד"ל). אבל החולי הוא הצער והאבל. ורש"י פירש: מרעא חביליא, האיסורין הן בבית. ועיין בהגהות מהר"ב רגנשבורג שפירש כוונת רש"י: דהיסורין הן בפנים ואינן ניכרין אף דמיתתו היתה שלימה כמיתת אחרים. — לפי זה קרובים פירושי רש"י והרמב"ן זה לזה. ולפי פירש רבינו חננאל נראה שיש לגרוס בדברי רש"י: היסורין הן רבית, ע"ש. עשה. דברים שיאמרו לפני מטתך בהספדך (רש"י שבת קנג, א). אלא דברים שיש בו. ורש"י פירש: היא היא, אלא שבגליל היו הסופדנין לפני המטה וביהודה לאחר המטה

מראין היו בהספד ענינו של מת. והתם [35] אמרינן, אמר רשב"ג [36] כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנין ומן העונין אחריהם. וחכם או חסיד תולין לו בחכמתו או ביראת חטאו. והתם [37] אמרינן כשמת הלל הזקן אמרו עליו אי חסיד אי [38] עניו, תלמידו של עזרא. וכשמת שמואל הקטן אמרו עליו אי חסיד אי עניו [39] תלמידו של הלל. ובמגילה [40]: ריש לקיש ספדיה לההוא גברא [41] דהוה תני הלכתא בעשרים וארבע שורתא •. אמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה. ונשים נמי נספדין בין האנשים ובין חכמים, דרפרם [42] ספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידה אתו כולי עלמא. ותנן [43] מספידין בתוכן הספד של רבים. ור"ג ספדה לאמו של בן זוא הספד גדול [44]. ודאמור עלה לא „מפני שראויה לכך", על הספד גדול הוא חוזר שלא יספידו נשים. הרב רבי יצחק בן גיאות.

באבל תניא [45]: המחותך והמסורס • והנפלין ובן שמונה חי ובן תשעה מת אין מתעסקין עמו לכל דבר. הארמים והעבדים אין מתעסקין עמהן לכל דבר. פי' להספיד וללוות, אלא הצריכים למטה וקבורה מתעסקין בעבדים דהא שייכי במצות. אבל קורין עליהן הוי ארי הוי גבור. ר' יהודה אומר הוי טוב ונאמן [46] אוכל מעמלו. אמרו לו א"כ מה הנחת לכשרים. אמר להן אם כשר היה מפני מה אין אומרים עליו. המאבד [47] עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר. ר' ישמעאל אומר קורין עליו הוי נטלה • הוי נטלה. א"ל ר' עקיבא הניחוהו סתמא אל תכבדהו ואל תקללהו. אין קורעין ואין חולצין ואין מספידין עליו. אבל עומדין עליו בשורה ואומר עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים. כללו של דבר כל שהוא כבוד לחיים הרבים [48] מתעסקין עמו. וכל שאינו כבוד לחיים אין הרבים מתעסקין עמו [49]. ונראה לי דאין קורעין לכבוד קאמר. אבל קרובים הראויים להתאבל קורעים • דקריעה חיובא הוא. ואם תאמר זה שאינו עושה מעשה עמך, פטורים ממנו, אף הם לא ינהגו עליו אבילות. והאיך עומדים עליו בשורה ואומר עליו ברכת אבלים אם אין נוהגין עליו אבילות, ולא מצינו אלא בהרוגי בית דין אין מתאבלין אלא אוננין [50]. והרמב"ם ז"ל כתב [51] שאין נוהגין עליו אבילות כלל. אי זהו [52] מאבד עצמו לדעת. לא שעלה לראש האילן ונפל ומת •. לראש הגג ונפל ומת. אלא שאמר ראו שאני עולה לאילן ונופל [53] ומת, לראש הגג ונופל ומת, זהו בחזקת המאבד עצמו לדעת. פי' אע"פ שלא ראו אותו מפיל עצמו, כיון שאמר, חזקה עשה לדעת, וכל המאבד עצמו

35 ברכות סב, א. 36 אמר רשב"ג, ליתא שם. 37 סוטה מח, ב. 38 אי חסיד אי עניו, שם: הי חסיד הי עניו. 39 אי חסיד אי עניו, שם: הי עניו הי חסיד. 40 מגילה כח, ב. 41 גברא, שם: צורבא מרבנן דשכיח בארעא דישראל. 42 מגילה שם. 43 שם, שם. 44 ראש השנה כה, א: ואותו היום (שהיה העם סבורים לומר ראש חדש) מתה אמו של בן זוא. והספידה ר"ג הספד גדול, לא מפני שראויה לכך אלא כדי שידעו העם שלא קדשו ב"ד את החדש. 45 אבל רבתי א, ז—ח. 46 הוי טוב ונאמן, שם: הוי מבי הוי נאמן (ועיין בנחלת יעקב שם שהעיר: הא דקתני הוי מבי, לאו דווקא, אלא כיון שעבדו של ר"ג היה שמו מבי לכך נקט הוי מבי. — אמנם לפי גרסת הרמב"ן אין מקום לפירוש זה). 47 שם ב, א. 48 הרבים, ליתא שם. 49 עמו, שם: עמו לכל דבר. 50 סנהדרין מו, ב. 51 ה' אבל א, יד. 52 אבל רבתי ב, ב—ה, עם הוספות ביאורים מאת רבינו. 53 ונפל

(שם). שורתא. של תלמידים (רש"י מגילה כח, ב). המחותך והמסורס. שהוציאו הולד מן הבטן איברים איברים, וכן היוצא הפוך שאינו יכול לחיות, וכן הנפלים דהיינו בן שמונה אפילו חי. נטלה. שניטלה נשמתו הימנו. ועל זה סליג רבי עקיבא ואמר שמוטב שלא יאמר כלל משיאמר הוי נטלה, דמשמע שהוא בעצמו נטל נפשו (נחלת יעקב). קורעים. ובש"ע יו"ד (שמה, א) פוסק כדעת הרמב"ם בפ"א מה' אבל שאין קורעין עליו כלל. ועיין בפתחי תשובה שם שמביא תשובת חתם סופר שהראה פנים שדעת הרמב"ן הלכתא היא. ונפל ומת. דאיכא למימר שמא נאנס ונפל ולא עשה לדעת, אלא בענין שיאמר תחלה לעשות כן ואח"כ ראינו

לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר. אבל ראוהו חנוק ותלוי באילן, הרוג ומושלך על גבי הסייף, זהו בחזקת המאבד עצמו שלא לדעת. וכל המאבד עצמו שלא לדעת אין מונעין ממנו כל דבר. ומעשה בבנו של גורגנוס [54] בלוד שביטל [55] מבית הספר והראה לו אביו באזנו • ונתיירא מאביו והלך ואבד עצמו בבור [56]: ובאו ושאלו את ר' טרפון, ואמר אין מונעין ממנו כל דבר. פירוש „הראה לו באזנו" הפחידו על המאורע שאירע לו שישלם לו באזנו כדרך שמכין את התינוקות ומושכין אותם באזניהם. ואמר ר' טרפון אין מונעין ממנו כל דבר מפני שהיה תינוק, וכשלא לדעת בגדול דמי. וכן מצינו בגדול שאבד עצמו לדעת מפני האונס. כגון שאול מלך ישראל שאבד עצמו. אלא שהיה אבוד מותר לו •, כדאמרינן בבראשית רבה [57]: אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש [58], מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם. יכול אפילו נרדף [59] כשאול ת"ל אך. לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת, ונענשו עליו בשלא הספידוהו כראוי, כדאמרינן ביבמות [60], ויאמר ה' על שאול ועל בית הדמים [61], על שאול שלא נספד כהלכה • וגו'. הרוגי ב"ד [62] אין מתעסקין עמהן לכל דבר. אחיהם וקרוביהם באין ושואלין את שלום הדיינין ואת שלום העדים, כלומר [63] שאין בלבנו עליכם, שדין אמת דנתם, ולא היו מתאבלין • אלא אוננים שאין אנינות אלא בלב. ולא היו מברין עליהם שנאמר לא תאכלו על הדם •. ומסקנא בפרק נגמר הדין [64] דכיון דאיקטלו הוי להו כפרה בקטלא וקבורה. אלא היינו טעמא דאין מתאבלין עליהם משום דאבילות אימת מתחלא מסתימת הגולל, כפרה אימת הויא לה מכי הוה צערא דקברא פורתא, הילכך הואיל ונדחו ולא נראה להתאבל עליהן בעידן דחייל אבילות שוב אין מתאבלין עליהם. וכתב רבינו שלמה שם [65] ואע"ג דבקובר מת ברגל תנן מונה שבעה לאחר הרגל, ולא אמרינן הואיל ונדחו ידחו. התם לא אידחו לגמרי, שהרי עסקי הרבים נוהגין ברגל שמנחמין אותו ברגל [66], כדאמרינן התם כל שהוא משום עסקי הרבים אין הרגל מפסיקו, אלו דברי הרב ז"ל. ולי נראה שלא אמרו • הואיל ונדחה בתחלתו ידחה בסופו אלא כשאין המת ראוי להתאבל. ועוד דהתם נוהג דברים שבצנעה בין בהגל בין בי"ט בין בשבת.

ומת. שם: ואפילו עצמו ואמות וראוין אותו ישעלה לראש האילן ונפל ומת. 54 גורגנוס. שם: גורגנוס. 55 שביטל. שם: שברח. 56 בבור. שם: בבגד. 57 בראשית רבה לד, יט. אמנם החלק הראשון (אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם) מקורו בב"ק צא, ב. וליתא שם במדרש. 58 בראשית ח, ה. במקרא: ואך את דמכם. 59 נרדף. ליתא במדרש. 60 יבמות עח, ב. 61 שמואל ב כא, א. במקרא (ובגמרא): אל שאול ואל בית הדמים. 62 אבל רבתי ב, ז—ח (וסנהדרין מו, א). 63 כלומר. ליתא שם, ואיתא בגמ' סנהדרין שם. 64 שם מו, ב. 65 רש"י ד"ה הואיל ונדחו. 66 ברגל.

שעלה לגג ונפל מסתמא נעשה לדעת (שם). באזנו. מבואר להלן בדברי רבינו. אלא שהיה אבוד מותר לו. בפרישה (יו"ד שמה, ג) מביא: שאבודו היה מותר לו, וכן מצאתי בד"ן: „אלא שהיה איבוד מותר לו", וזו ראיה לביאור הפרישה. שלא נספד כהלכה. ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים, וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים, אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להן מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאלו הרגן (יבמות עח, ב). ולא היו מתאבלין. עליהן כדי שתהא בזיונן כפרה להן, אלא אוננין בלבד, דאין זה כבוד להרוג ואין כפרתו נמנעת בכך, שאין אנינות אלא בלב בלבד (רש"י סנהדרין מו, ב). לא תאכלו על הדם. ויקרא יט, כו — על הדם, על הנרצח, ומסברא מוקמינה לה אהרוגי בית דין שנהרגין על עונש שלא ינהגו בהם כבוד משום כפרה (רש"י שם סג, א). ולי נראה שלא אמרו וכו'. כוונת רבינו בשני התירוצים: בתחלה מתרץ לשיטת הני דאמרין שאין ברגל שום אבילות כלל (עיין להלן שער שבתות וימים טובים), א"כ קשה קושיית רש"י דגימא הואיל ונדחו ידחו, על זה מתרץ שלא אמרו הואיל ונדחה בתחלה ידחה בסופו אלא כשאין המת ראוי להתאבל עליו. כלומר לא אמרינן סברא זו אלא בדחיה דמת (או דגברא דאבל ג"כ לדעת הט"ז סימן שצו ס"ק ב, כגון קטן והגדיל) שפטורים לגמרי כיון שהיו פטורים בשעת עיקר המרירות, אבל בדחיה דיומא לא.

כל הפורשין [67] מדרכי צבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר, אחיהן וקרוביהן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים אוכלין ושותין ושמחין מפני שאבדו שונאיו של הקב"ה ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא. ובתקוממיך אתקוטט [68]. כתב הרב ר' יצחק בן גיאות ז"ל מכאן אתה שומע שאבלים וקרובי המת היו נוהגין ללבוש שחורים ולהתעטף שחורים, וחתנים וכיוצא בהן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים. והתם [69] תנינא אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה הזאת הוא מת, אמרו לו מנין אתה יודע, אמר להם בכל יום"כ היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים נכנס עמי ויצא עמי, והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ומעוטף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת. ואמר להו [70] ר' ינאי לבניו: בני, אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים, לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין האבלים, שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים. ובכל מקום ומקום יש לעשות כפי מנהגו, וכן נמי מצינו באגדה [71] שאמר לו משה רבינו ליהושע, יהושע לבוש עלי שחורים והתכסה שחורים, והזהר בכבוד עלובה • זו.

הרוגי מלכות [72] אין מונעין מהן כל דבר. והני מילי [73] בהרוגי מלכות ישראל בדיני מלכות, אבל הרוגי מלכות דאומות העולם אין מונעין מהם אלא הספד, דהתם [74] אמרינן אין מספידין על הרוגי מלכות.

תניא [75] תינוק כל שלשים יום יוצא בחיק • ונקבר באשה אחת ובשני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים, אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים •, ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרין עליו ברכת אבלים • ולא תנחומי אבלים. פי' הרב ר' יצחק בן גיאות ז"ל דהני מילי בדלא קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו, אבל קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו הרי הוא כחתן שלם. נראה מדבריו שאינו נוהג עליו אבלות. ולא היא, מדקתני שורה ותנחומי אבלים דכבוד חיים נינהו, שמע מינה אבלות ודאי נוהג, דכל דלא נהגו אבלות שורה ותנחומי אבלים מנין. והא דתנן פרק יוצא דופן [76] בתינוק בן יום אחד הרי הוא לאביו ולאמו הקרובים [77] כחתן שלם, ואתמר עלה אמר רב פפא לענין אבלות •, דלא כרשב"ג דאי כרשב"ג הא אמר כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל הא לא ששהה ספיקא הוי, ופריק דקים לן בגויה שכלו לו חדשיו •. ההיא לענין אבלות קתני, דנהוג עלה שבעה ושלשים, ולא כחתן ממש, שאין הרבים מתעסקים עמו, ואין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. תדע דהא אפי'

שם: כל הרגל. 67 אבל רבתי ב, י. 68 תהלים קלט, כא. 69 יומא לט, ב. 70 שבת קיד, א. 71 אגדה, לא ידוע לי. ודידי הרב מנהם מ. כשר העירני על מדרש פטירת משה רבינו (אוצר מדרשים עמ' שפ): „מיד קרא ליהושע... מחהה אני פניך ומפקידך על אמי העלובה שנתחלף הומן עליה, שהיא קבורה אותנו והיינו ראוים לקברה, ואין לה מעתה בן אלא אותך...". — אמנם אין שם העיקר שרבינו מכוון לו, היינו לבישת שחורים. 72 אבל רבתי ב, יא. 73 והני מילי, דברי רבינו שם. 74 סנהדרין יא, א. 75 מו"ק כד, א—ב. 76 נדה מד, ב. 77 הקרובים, כן בכל הדפוסים.

אחר כך מתרץ רבינו („ועוד דהתם נוהג דברים שבצנעא וכו'") לשיטתו לקמן (שם) דדברים שבצנעא נוהג אפילו ברגל (ועיין בט"ז שם, ובהעמק שאלה לנצי"ב, טו, אות ז). עלובה. אומללה. והכוונה ליוכבד (עיין מראה מקומות) או לצפורה. יוצא בחיק. מוציאו בחיק לבית הקברות ולא בארון (רש"י מו"ק כד, א). אף באיש אחד ושתי נשים. אע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים, בשעת אבילות דטרידא שרי (תוס' שם ב). ברכת אבלים. ברכה שאומר ברחבה. תנחומי אבלים, כל שבעה הולכין לנחמו בביתו (רש"י שם). לענין אבילות. שאביו ואמו חייבין להתאבל עליו. שכלו לו חדשיו. הא לא קים ליה ספיקא הוי (תוס' נדה מד, ב). וקשה על הא דאמרינן דאבילות ודאי נוהג אפילו בדלא קים ליה שכלו לו חדשיו. יש

ה מי שדרכן לבוא כמה מלוה וכו'. פי' אלו מלוגין (דף כ"ב) אמר לו בכה כמה וכו'. פרש אלו מלוגין דתקא מטמאין לגבי מתאבל אבלות מכל מקום אינו מטמא לגבי מתאבל אבלות מכל מקום אינו מטמא לגבי מתאבל אבלות מכל מקום אינו מטמא

אבל ראוהו חנוק וכו' וקטן (ו)אפילו מאבד עצמו לדעת
חשוב כשלא לדעת ואין מונעין ממנו כל דבר. גם זה
נאבל רבתי בפרק ג' (ה"ג): וכן גדול המאבד עצמו
ג והוא אנוס כשאול וכו'. כן כתב הרמב"ן בתורת האדם
פד) ונתן טעם לפי שהיה מיבול
לו כלאיתא בברייתא רבה
מות יג) לפיכך לא היה בכלל
עצמו לדעת ונענשו עליו שלא
דוהו כראוי כלאיתא בגמרא
וכן כתב הרא"ש בסוף מועד
קטן (סי' לד):
מנודה שמת דינו כמאבד
עצמו לדעת אין קורעין
ולא חולצין וכו' עד
ידין אותו כראוי. כן כתב
"ן בתורת האדם (עמ' קנו).
דכי בסוף מועד קטן (סי' תתקלו) האריך להוכיח דאין להתאבל
סה שבשעת מיתתה עברה על גידויה ושבועתה (ב): כתב
כי סוף מועד קטן (סי' תתקלו) דאין מתאבלין על גנב מדאמרינן
למי הרוגי מלכות מתחילין להתאבל עליהם משמתייאשו מלקברו
ם ובלבד שלא יהא גנב עד כאן וטעות הוא שאומרו ירושלמי
ירושו כך וכבר פירשתיו בסימן שע"ה (שט. ד"ה הרוגי מלכות) יג]
ממקום אחר היה יכול להביא ראיה מדתניא בתוספתא פרק
"ע) בתר הא דקתני הרוגי בית דין אין מתעסקין עמהם בכל
כו' כיולא בו הגונב את המכס ואת המרס הרי זה שופך דמיס
שופך דמיס בלבד אלא כאילו עובד עבודה זרה ומגלה עריות
ושופך דמיס (ג):

ומ"ש אלא שאומר ראו שאני עולה באילן ונופל ומת. פירוש
שכל זה אמר בשעה שעלה זהו בחזקת המאבד עצמו לדעת דאף
על פי שלא ראו אותו מפיל עצמו כיון שאמר כך שעולה באילן ונופל
ומת חזקה עשה לדעת כמו שאמר והכי איתא להדיא בספר תורת
האדם אבל בדברי הרא"ש לא משמע
כך ונראה שטעות סופר הוא
שהסופר השמיטו מלשון הרמב"ן
ונופל ומת ן]: ומ"ש אבל
ראוהו חנוק ותלוי באילן הרוג
ומושלך על גבי סייפו זהו בחזקת
המאבד עצמו שלא לדעת. כן
צריך להיות וכך הוא בספר תורת
האדם ובפסקי הרא"ש לשם
ובמרדכי לשם (סי' תתקי) וכן כתב
בשלטן ערוך (ס"ב): דוזה לשון
מהרש"ל (בביאורו לעור ד"ה ונופל)
ונראה לי אפילו אמר ראו שאני עולה וכו' ולא ראוהו עולה אדיבורא
לחוד לא סמכינן ואינו בחזקת מאבד עצמו לדעת עכ"ל ודבריו נכונים
והכי משמע לישנא דברייתא מביאו ב"י עיין שם: כתוב בהגהות
מרדכי דמועד קטן בירושלמי אמרו הרוגי מלכות מתחילין להתאבל
עליהם משמתייאשו לקברו ומסיים ובלבד שלא יהא גנב ולכך אין
מתאבלין על גנב וקאמר התם כל הפורש מדרכי ליבור אין מתאבלין
עליו ופירש הקונטרס בפרק קמא דרשת השנה (יח. ד"ה שפירשו)
פורש מדרכי ליבור שפירש מדיני ח] ישראל וכו' עכ"ל ונראה דמביא
ראיה דכיון דאפילו פירש מדיני ישראל אין מתאבלין עליו כל שכן
כשהיה גנב דהוא רשע גמור וכדאיתא סוף סנהדרין (קיג:) אהא דתנן
כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם מאן רשעים אמר רב יוסף
גנבי: אבל קשה דהיאך תלה בירושלמי דין זה ובלבד שלא יהא
הרוגי מלכות הלא לפי זה מת על מטתו נמי אין מתאבלין עליו כיון שהיה רשע דלא עדיף מפורש מדרכי ליבור. ולכן נראה
סא בירושלמי היא אבל לא מלגנוב וכמו שכתב רבינו להדיא לקמן בסימן שע"ה (שט.) גם במרדכי בפנים (סי' תתקי) הביא הגירסא
למי אבל לא מגנב ופירש מהרא"י בכתביו (תרוה"ד) סימן קכ"ב דפירושו כאילו אמר אבל לא מלגנוב ועיין בב"י שכתב כן וכן
מהר"י ווייל בסימן קי"ד דמה שכתב אבל לא גנב טעות סופר הוא מיהו כתב לשם דאם היה גנב ודיניהם מיתתו כפרתו
ויש להתאבל עליו וכן כתב בהגהות שלטן ערוך (ס"ב) ולפי זה גנב שמת על מטתו אין להתאבל עליו ולא נהגו כן וע"ע:

דרכי משה

(א) וכתב ב"י סימן של"ד (רעט. ד"ה וכתוב בקונדריסין) כתב
הרשב"א ואם חזר בו אף על פי שלא התירו לו נידויו
קין בו לכל דבר עכ"ל: וכתב עוד (שם בשם הרשב"א בתשובה
" רלו) ומסתברא דמנודה ואפילו מוחרם בקברי אבותיו הוא נקבר
מפני שהוא רשע ואין קוברין רשע אצל צדיק ט] ההוא אפילו
בני אדם נמי ואפילו כשר אצל אחד מגדולי ישראל והפורש
ציבור אינו הפורש מהם מן המס שזה אינו אלא כבעל עבירות
אחד מן הגזלנים ולא כל הגוזל את הרבים מיקרי פורש מדרכי
ין עכ"ל: וכתב יא] הרשב"א (שם ובח"א) סימן תשס"ג אף על
פי שאין מתעסקין עמהם היינו שאין חולצין ולא מספידין עליו אבל
לא אמרו לענין קבורה ותכריכין: (ב) ולקמן סימן שע"ז משמע
דמתאבלין על מנודה וכן משמע בכאן דלא גרע ממאבד עצמו
לדעת יב] שעושין לו כל שהוא כבוד החיים: (ג) משמע דלענין
דינא דעתו כדעת המרדכי ואין מתאבלין על גנב שנהרג בידי מלכות
על גניבתו דהוי כמאבד עצמו לדעת אמנם מהר"י ווייל בתשובותיו
סימן קי"ד כתב על אשר התאבלת על אחיך שפיר עבדת כיון דלאו
בדין סנהדרין איקטל לא גרע ממי שנהרג בדין המלך יד] אף על גב
דחייב מיתה שמרד במלכות מתאבלין עליו ולא מיקרי מאבד עצמו

פרישה

(ה) לא שעלה באילן ונפל ומת דאיכא למימר שמא נאנס ונפל. ועיין בדרישה: (כ) אלא שאומר ראו שאני עולה באילן. ר"ל
אף על פי שלא אמר אפיל את עצמי כך משמע מלשון רבינו ה] ומלשון הרמב"ם אבל מלשון הרמב"ן רבתי שהבאתי בדרישה לא משמע הכי. וכתב
רבי (הרש"ל בביאורו לעור ד"ה ונופל) זה לשונו ונראה אפילו אמר ראו שאני עולה ולא ראוהו אדיבור לחוד לא סמכינן ונראה לי ר"י עכ"ל (וקשה דלא
ן מלשון הרמב"ם שהובא בדרישה דמדבריו משמע שכשרואין אותו סמכינן אדיבורו ז]. עד כאן המגיה): (ג) והוא אנוס כשאול המלך. שאינוד היה מותר לו
כלאיתא בברייתא רבה:

דרישה

(א) לא שעלה באילן ונפל וכו'. וב"י הביא אבל רבתי בלשון הזה אלא שאומר הריני עולה לראש האילן ואפיל את עצמי ואמות
ורואין אותו שעלה לראש האילן ונפל ומת הרי זה בחזקת מאבד את עצמו לדעת עכ"ל ופירש הרמב"ן אף על פי שלא ראוהו מפיל
כיון שאמר חזקה עשה לדעת עכ"ל והרמב"ם כתב בלשון זה אלא שאמר הריני עולה לראש הגג ראוהו שעלה מיד דרך כעס או שהיה
מיצר ונפל ומת הרי זה בחזקת שאיבד את עצמו לדעת:

הגהות והערות

"ד צ"ל דמ"ש הטור "ונופל ומת" אינו מדברי האומר אלא סיפור
: ועיין ב"ח: ו] לפנינו לא נשמטו מלות אלו וצ"ע כונתו ועי'
א: ז] כפי הנראה הבין מ"ש רש"ל "ולא ראוהו" היינו שלא ראוהו
ומנם עיין ב"ח שהעתיק לשון הרש"ל ולא ראוהו "עולה" ולק"מ:
נינו ברש"י הגירסא "מדרכי" ישראל: ט] עיין לקמן סוף סי' שסב:
י] עיין בב"י להלן בבדק הבית ובד"מ אות ה: יא] ג"ז הוא מב"י שם:
יב] לדעת הרמב"ן עיין ב"י לעיל ריש הסימן ד"ה והאי: יג] שם הביאו
בשם מסכת שמחות (פ"ב הי"א) ולא בשם הירושלמי: יד] פירוש מלך
ישראל עיין להלן בטור ועיין עוד ברמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ח והל' אבל
פ"א ה"ט:

שדמ (א) ומוסיפין בדם קצת. קשה מה לי שקר מעט מה לי שקר הרבה ונראה לתת טעם לזה דדבר מסתבר הוא שכל מי שעשה איזה מצוה כגון לדקה וכיוצא בה באיזה שיעור בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי לא היה מניח מלעשות גם לאותו השיעור כי לא היה משעבר דבר מעט יותר וע"כ נתחבר לו כאלו עשאו ואין כאן עדות שקר עליו: יש בירושלמי אמת יודע ושומע קולוסו מתוך החלוט וכל שאומרים בפניו יודע עד שיסתום הגולל *): (ב) עניים בני חמשה. דעניים מלעשרים יותר מעשיריים דעשיריים יש להם שמחה במתון שלהם: (ג) המחותך. פי' שהוליאוהו מתוך מן הכתון. מסורס שיצא הפוך. כן כ' רימוקי יוסף: (ד) מוציאין מהם בעל כרחם. דהספדא יקרא דשיבבא

*) כ"ה בנגלי שנת קל"ב ע"ש. מ"ב:

מה שם שולין בדתוק מרגע אמות מן הקבר (בתוס' דמלגם פרק ג' דמ"ק והכל כו בשם הר"מ):

שדמ חיוב ההספד וגודל שכרו וכיצד ועל מי מספידין. ובו כ' סעיפים:

א * מצוה גדולה להספיד על המת כראוי [י] ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשבחים את הלב **א** כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו [א] [יא] ואסור להפליג בשבחו יותר מראוי אלא מזכירין מדות טובות שבו (א) ומוסיפין בהם (ה) קצת רק שלא יפליג ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם [יב] וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מראוי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו [יג] ולמת:

ב [ב] [יד] כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן. (ונספדות בין האנשים ומחמיס) (טור):

ג [ג] [טו] במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד חייב להשכיר מקוננות להספיד על אשתו ואם לא רצה בא אביה ומשכיר ומוציא ממנו בעל כרחו:

ד [ד] [טז] קטן בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו (ב) ב (ז) עניים (°) בני חמשה עשירים בני ששה בני זקנים כבני עניים [יז] אבל צדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום:

הגה ג ומין (ג) מוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ב חדש שיוצא בתפה כדלקמן סימן של"ג סעיף ה':

ה [ד] [יח] בני עשירים ובני חכמים ד (ד) מוסיפין קצת על שבח מעשיהם:

ו [ה] [יט] תינוק שיודע לישא וליתן מספידין אותו במעשה עצמו ואם אין לו מעשים מספידין אותו במעשה אבותיו ואם אין להם מעשים מספידין להם במעשה קרוביו:

ז [יב] הבלה מספידין אותה בין במעשה אביה ה בין במעשה (ה) בעלה:

ח (ג) [ו] [יג] המחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובר כוכבים והעבדים ו אין מתעסקין להספד [יד] ולוות:

ט [ז] [טו] יורשים שאינן רוצים לפרוע שכר הספדן (ד) ח (ו) מוציאין מהם בעל כרחם:

י [ח] מי שצוה שלא יספדוהו (א) שומעין לו. (ז) (ב) (אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירה עליהם ט אין שומעין לו) (מהרי"ו סימן ד'):

יא איסור תלישת שיער וכן שריטה על מת בסימן ק"פ:

יב [יא] העם העוסקים בהספד כל זמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחר וקורין את שמע ומתפללין אין המת מוטל לפניהם הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל:

יג (ז) [יח] לאחר קבורה מפסיקין ההספד בין לקריאת שמע בין להפלה. (ועיין בתורת חיים סימן ע"ב):

יד [יט] אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא א"כ יש שם רוב עם ליחלק לשנים ויהיה בכל הספד עם כדי צרכו:

שמג מצות הלויית המת. ובו ב' סעיפים:

א * מת בעיר כל בני העיר אסורין במלאכה **א** [א] שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו בר נידוי הוא [ב] ואם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה מותר ביום שאינה יומה [ג] בד"א שלא בשעת הוצאתו אבל בשעת הוצאתו הכל בטלים ב כדלקמן:

ב [ד] בכפר קטן אין שואלין שלום זה לזה כשהמת בעיר:

הגה ג וכל זמן שאין שומעים בשלום כשיש מת על בית (ה) הקברות (ו כתבי מהר"ל מפרלן סימן כ"ה בשם ספר מסתיים) אבל בשאין

שדמ חיוב ההספד וגודל שכרו וכיצד ועל מי מספידין. ובו כ' סעיפים:

א * מצוה גדולה להספיד על המת כראוי [י] ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשבחים את הלב **א** כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו [א] [יא] ואסור להפליג בשבחו יותר מראוי אלא מזכירין מדות טובות שבו (א) ומוסיפין בהם (ה) קצת רק שלא יפליג ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם [יב] וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מראוי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו [יג] ולמת:

ב [ב] [יד] כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן. (ונספדות בין האנשים ומחמיס) (טור):

ג [ג] [טו] במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד חייב להשכיר מקוננות להספיד על אשתו ואם לא רצה בא אביה ומשכיר ומוציא ממנו בעל כרחו:

ד [ד] [טז] קטן בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו (ב) ב (ז) עניים (°) בני חמשה עשירים בני ששה בני זקנים כבני עניים [יז] אבל צדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום:

הגה ג ומין (ג) מוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ב חדש שיוצא בתפה כדלקמן סימן של"ג סעיף ה':

ה [ד] [יח] בני עשירים ובני חכמים ד (ד) מוסיפין קצת על שבח מעשיהם:

ו [ה] [יט] תינוק שיודע לישא וליתן מספידין אותו במעשה עצמו ואם אין לו מעשים מספידין אותו במעשה אבותיו ואם אין להם מעשים מספידין להם במעשה קרוביו:

ז [יב] הבלה מספידין אותה בין במעשה אביה ה בין במעשה (ה) בעלה:

ח (ג) [ו] [יג] המחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובר כוכבים והעבדים ו אין מתעסקין להספד [יד] ולוות:

ט [ז] [טו] יורשים שאינן רוצים לפרוע שכר הספדן (ד) ח (ו) מוציאין מהם בעל כרחם:

י [ח] מי שצוה שלא יספדוהו (א) שומעין לו. (ז) (ב) (אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירה עליהם ט אין שומעין לו) (מהרי"ו סימן ד'):

יא איסור תלישת שיער וכן שריטה על מת בסימן ק"פ:

יב [יא] העם העוסקים בהספד כל זמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחר וקורין את שמע ומתפללין אין המת מוטל לפניהם הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל:

יג [ז] [יח] לאחר קבורה מפסיקין ההספד בין לקריאת שמע בין להפלה. (ועיין בתורת חיים סימן ע"ב):

יד [יט] אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא א"כ יש שם רוב עם ליחלק לשנים ויהיה בכל הספד עם כדי צרכו:

שמג א שכל הרואה המת כו'. כ"ל מעשה וכ"ל וכל הרואה כו' ועיין בעור: ב כדלקמן. סי' שס"ה ס"ב: ג וכ"ש שאין שואלין בשלום בבית הקברות כשיש מת שם. לפי' בעיר גדולה: **שדמ** א כדי להרבות בבייה. וכל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחם בבית גנזו וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מתריע ימים ולילות לקברו בחיין. ס"ם: ב עניים בני חמשה. שהעני מלעטר על בניו יותר מהעשיר לפי שאין לו שמחה אחרת: ג ואין נוהגין כו'. וכתב ק"ק לובלין נוהגין שעל כן כ' אומרים לדוק הדין וקדיש וכמדומה לי שגם בשאר קהלות נוהגים שעל כן כ' אומרים לדוק הדין וקדיש וכמדומה לי שגם בכל קהלות נוהגים כן וכן לאחר לנהוג עליו ז' (ד) מוסיפין. מעוס כבוד אבותם וכ' הש"ך דיש בירושלמי שהמת יודע ושומע קולוסו כמתוך החלוט וכל שאומרים הגולל: (ה) בעלה. שעולה עמו ואינה יורדת עמו: אין מתעסקין להספד וללוות. אבל לרכי מעט וקבורה מתעסקין עמהם. עור: ז יורשים כו'. דוקא שירשו ממון המת דאל"כ אפילו בניו אין מוציאין מהם בעל כרחו כדלקמן סי' שמ"ח סעיף כ': ח מוציאין מהם. דהספד יקרא דשיבבא הוא ומעשה זה שומעין לו כשאומר אל תספדוהו ועי' בח"מ סי' רל"ג סעיף ל"ח: ט אין שומעין לו. אבל עוס אחר ואם שלא לנהוג בהם י"ב חדש כיון דאינו מייר בשאר מתים אלא בכבוד אב ואם מצוה לקיים דבריהם. מהרי"ו סס: י אין עושים כו'

שמג מצות הלויית המת. ובו ב' סעיפים:

א * מת בעיר כל בני העיר אסורין במלאכה **א** [א] שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו בר נידוי הוא [ב] ואם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה מותר ביום שאינה יומה [ג] בד"א שלא בשעת הוצאתו אבל בשעת הוצאתו הכל בטלים ב כדלקמן:

ב [ד] בכפר קטן אין שואלין שלום זה לזה כשהמת בעיר:

הגה ג וכל זמן שאין שומעים בשלום כשיש מת על בית (ה) הקברות (ו כתבי מהר"ל מפרלן סימן כ"ה בשם ספר מסתיים) אבל בשאין

שדמ חיוב ההספד וגודל שכרו וכיצד ועל מי מספידין. ובו כ' סעיפים:

א * מצוה גדולה להספיד על המת כראוי [י] ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשבחים את הלב **א** כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו [א] [יא] ואסור להפליג בשבחו יותר מראוי אלא מזכירין מדות טובות שבו (א) ומוסיפין בהם (ה) קצת רק שלא יפליג ואם לא היו בו מדות טובות כלל לא יזכיר עליו וחכם וחסיד מזכירין להם חכמתם וחסידותם [יב] וכל המזכיר על מי שלא היה בו כלל או שמוסיף להפליג יותר מראוי על מה שהיה בו גורם רעה לעצמו [יג] ולמת:

ב [ב] [יד] כשם שמספידין על האנשים כך מספידין על הנשים כראוי להן. (ונספדות בין האנשים ומחמיס) (טור):

ג [ג] [טו] במקום שרגילין להשכיר מקוננות להספיד חייב להשכיר מקוננות להספיד על אשתו ואם לא רצה בא אביה ומשכיר ומוציא ממנו בעל כרחו:

ד [ד] [טז] קטן בן כמה שנים יהיה כשמספידין עליו (ב) ב (ז) עניים (°) בני חמשה עשירים בני ששה בני זקנים כבני עניים [יז] אבל צדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום:

הגה ג ומין (ג) מוהגים כן אלא עד שיהיה בן י"ב חדש שיוצא בתפה כדלקמן סימן של"ג סעיף ה':

ה [ד] [יח] בני עשירים ובני חכמים ד (ד) מוסיפין קצת על שבח מעשיהם:

ו [ה] [יט] תינוק שיודע לישא וליתן מספידין אותו במעשה עצמו ואם אין לו מעשים מספידין אותו במעשה אבותיו ואם אין להם מעשים מספידין להם במעשה קרוביו:

ז [יב] הבלה מספידין אותה בין במעשה אביה ה בין במעשה (ה) בעלה:

ח (ג) [ו] [יג] המחותך והמסורס והנפלים ובן ח' וכן בן ט' מת והעובר כוכבים והעבדים ו אין מתעסקין להספד [יד] ולוות:

ט [ז] [טו] יורשים שאינן רוצים לפרוע שכר הספדן (ד) ח (ו) מוציאין מהם בעל כרחם:

י [ח] מי שצוה שלא יספדוהו (א) שומעין לו. (ז) (ב) (אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירה עליהם ט אין שומעין לו) (מהרי"ו סימן ד'):

יא איסור תלישת שיער וכן שריטה על מת בסימן ק"פ:

יב [יא] העם העוסקים בהספד כל זמן שהמת מוטל לפניהם נשמטים אחד אחר וקורין את שמע ומתפללין אין המת מוטל לפניהם הם יושבים וקורין והאונן יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא מצדיק עליו את הדין ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתגדור פרצותינו ופרצות עמך בית ישראל:

יג [ז] [יח] לאחר קבורה מפסיקין ההספד בין לקריאת שמע בין להפלה. (ועיין בתורת חיים סימן ע"ב):

יד [יט] אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא א"כ יש שם רוב עם ליחלק לשנים ויהיה בכל הספד עם כדי צרכו:

ביאור הגר"א

שדמ [א] ואמר כו' ומוסיפין כו' והכם כו'. הכל בס"ש: (ליקוט) וחכם חסיד כו'. ספר"ג דשכת ופ"ב דא"ר הלכה ו' בירושלים כו' ובהגדה כו' ובפ"ק דסנהדרין (י"ח ח') וכשמת הלל כו' ובבי' בתרא דבגילה (כ"ח כ') ווי חסרא ארעא כו' וכפ' בתרא דס"ק כמה שבדי: [ב] כשם כו'. ס' בתרא דבגילה (כ"ח כ') ובפס"ב דר"ה ואתו הוים מתה אמו כו' אבל אילו ראויה היה בלא"ה ספדוה. תה"א (ע"כ): [ג] (ליקוט) בשקום כו' ואם כו'. א"ר פ"ד ותבה"ג: [ד] בני כו'. א"ר פ"ג בני עשירים כבני חכמים בני חכמים כו': [ה] תינוק כו' הבלה כו'. א"ר פ"ג: [ו] המחותך כו'. א"ר פ"ג: סי' כ"ה: סעיף ח'. ע"ש סי' קפ"א (ע"כ): [ז] לאחר כו'. נלמד מסעיף שקדם ובפ"ג בא"ח סי' ע"ב: (ליקוט) ולאחר כו'. ירושלמי והביאו הרא"ש בפ"ג דס"ק. ובפ"ג דברכות פ"א וכ' הרמב"ן דהלכה כרבותינו וגירסתו שם בירושלמי מספיקין לק"ש ואין כו' (ע"כ) דבמני הכא נשמטין וקורין ואין מתפללין אינו מוסיף לפניהם קורין ומתפללין לאחר קבורה השורה אין מספיקין לא לק"ש ולא לתפלה אבל ההספד מספיקין בין לק"ש ובין לתפלה והוא

חידושי רע"ק

(סימן שד"מ סעיף י' הגה"מ) אבל אם צוה שלא לנהוג. מקור דין זה בתרו"ת (סי' ז') והתשוקו בר"ם שכתב ד"ל אבל תוך ל' כיון דאשאר מתים נמי מתאבלים עליהם ואסמכינהו אקרא לא נתברר לי אי יקרא דחיי או יקרא דשכבי דהא ודאי אבילות עצית אינה יכולה לסחול דא"כ בטלת כל דיני אבילות עכ"ל הגה בוראי עיקר טעמא דידיה לאו מכח פיוטא דידיה דא"כ בטלת כל דיני אבילות דמה בכך אם יבוטל בכה"ג היכא דצוה שלא לדתאבל וכמו

באר היטב

שמג (ה) הקברות. אפילו בעיר גדולה. ש"ך:

שדמ (ה) קצת. כ' הפ"ר ונראה לתת טעם לזה דדבר מסתבר הוא שכל מי שעושה איזה מצוה כגון לדקה וכיוצא בה באיזה שיעור בודאי אם היה בא לידו דבר הצורך קצת יותר ודאי לא היה מניח מלעשות גם לאותו השיעור ולא שייך מעט מה לי שקר הרבה מפני שדבר מעט יותר ע"כ נתחבר לו כאלו עשאו ואין כאן עדות שקר עליו ע"ש: (כ) עניים. שהעני מלעטר על בניו יותר מהעשיר לפי שאין לו שמחה אחרת: (ג) נוהגים. כ' הפ"ר וכ"כ ק"ק לובלין נוהגין שעל כן כ' אומרים לדוק הדין וקדיש וכמדומה לי שגם בכל קהלות נוהגים כן וכן לאחר לנהוג עליו ז' (ד) מוסיפין. מעוס כבוד אבותם וכ' הפ"ר דיש בירושלמי שהמת יודע ושומע קולוסו כמתוך החלוט וכל שאומרים הגולל: (ה) בעלה. שעולה עמו ואינה יורדת עמו: (ו) מוציאים. כ' הש"ך ותוקא אם ירצו ממון המת דאל"כ כדלקמן סימן שמ"ח ס"ב: (ז) אבל. זמן שיש מת בעיר שלא יפסח אדם חטת אין בלילה בכלל ובכמה קהלות נוהגים שלא לפתוח חתונה כשמת המפורסם כתוב עד אחר הקבורה: (סעיף ב' בהג"ה) וכ"ש שאין שואלין בשלום כו'. והחידוש מקילין כוס בשלום שלנו לא מקרי שאילת שלום שלהם מעבה לשון ומ"ל כתב דאין לנהוג:

נקודות הכסף

בקיצור הסקי תוספות סס על המן שנעשל לאחו יעבה עמו בתלנו ע"כ דלא כמו שנקר סס כתביס על זה (והוא בדוסס לובלין ומאר דפוסים)

דגול מרבבה

ושיין בכ"מ בתס"ש סימן ס"ל דאחילו לפי דעס זו שזה מקרי מוסס סיינו במדינה רוסי"ה שהתחן בעצמו כולך סס כרב לבסות ראס סלנס עיש"ס וכן עדיין המנהג בכל

בית הילל

לדיון דקי"ל בסי' קנ"ג דאחר בפעלת מצוה היא כמו עדה ח"כ ס"ל שמיהר אחר בעילת מצוה כ"כ ברא"ש בפ"ק דמקוהות ומה"כ מלאחי קושיא ז' בע"ז ומיהו דבומן המלחמה היה מייב בשמירה אין לנו לעקל בזה דאין לנו כח אלא להמתיר ולא לעקל בע"ל: (סי' שס"ג סעיף ב' בהג"ה) אבל כשאינם שם שואלין ברוגע ארבע אמות מן הקבר. ונראה דכאן תייבי כשאין הקבר מסוים בתחיצות גבוה עשרה עפחים לא חיין עמוק עשרה עפחים אבל אם מסוים בתחיצות גבוה עשרה עפחים לא נחביין עמוק עשרה עפחים ל"ל להחיין ממנו רק ד' עפחים כמ"ש לקמן בסימן שי"ב ס"ס לענין עומחות כסן דהא נמי עומחה דאוריתא לא המיקו רק לרבנים עפחים כשמסיים בתחיצות לא בעומק חריזי' עפחי' וכ"ש נמי אלות עלות שבות מדרבנן וק"ל: (סימן שי"ם שי"ע סעיף ד') קטן בן כמה שנים יהיה כשמספידים עליו עניים בני ח' עשירים בני ששה בני זקנים כבני עניים וכו'. ובלבוש אין נוהגים להספיד על עוס קטן דהיינו לדרוש עליו בבית הקברות וק"ל

בית לחם יהודה

(סימן שס"ג שו"ע סעיף א') אסורים במלאכה וכו'. כתב הכ"מ דס"ס הם הסימנים שכל

גליון מהרש"א

(סי' שדמ) חיוב ההספד. כשאין אומרים צדוק הדין א"א שבתו של מת דהא נמי מרגיל ההספד וא"כ אסור לדרוש עליו אלא לחכם כפנינו דין ח"ה סנ"א ס"י תקס"ו. ההספד בל' יום הסמוכים לדגול לקמן ר"ם שכ"ו. הרקבר מצל הנפטר מתגיהם ח"ש אחי' לי בחפצדאו וע' ח' חב"י ס"ם ס"א ובת' דבר שנאל לשורש"ש אבוהב' מי' ס"ש מתיר ההספד בס' באב ובר"ח: (ש"ך סק"ו) אינו מאריך. לשון הרמב"ם כל המתעצל בהספדו של הכם אינו מאריך ימים וכל כו' אדם כשר ראוי לקרות בחייו: (ע"ש סעיף ו"ד) מי שצוה. ל' מ' שפ"ד סק"ב ב' בש"ך. ואם גדול הדור צוה כן המיקל שלא לשמוע לו לא הפסיד

(סי' שדמ) ראוב ההספד. כשאין אומרים צדוק הדין א"א שבתו של מת דהא נמי מרגיל ההספד וא"כ אסור לדרוש עליו אלא לחכם כפנינו דין ח"ה סנ"א ס"י תקס"ו. ההספד בל' יום הסמוכים לדגול לקמן ר"ם שכ"ו. הרקבר מצל הנפטר מתגיהם ח"ש אחי' לי בחפצדאו וע' ח' חב"י ס"ם ס"א ובת' דבר שנאל לשורש"ש אבוהב' מי' ס"ש מתיר ההספד בס' באב ובר"ח: (ש"ך סק"ו) אינו מאריך. לשון הרמב"ם כל המתעצל בהספדו של הכם אינו מאריך ימים וכל כו' אדם כשר ראוי לקרות בחייו: (ע"ש סעיף ו"ד) מי שצוה. ל' מ' שפ"ד סק"ב ב' בש"ך. ואם גדול הדור צוה כן המיקל שלא לשמוע לו לא הפסיד

יד אברהם

(סימן שד"ם שו"ע סעיף ב') מספידין על הנשים. עיין בתוס' (דף ע"ב):

שפתי כהן יורה דעה שדמ שמה הלכות אבילות טורי זהב

כו׳. ע״ל ס״ס סע״ד: **יא** אין אומרים כו׳. משמע דעת המחבר דד״ת לפילו חוץ לד׳ אמות אסור ומילי דעלמא לפי׳ חוץ ד׳ אמות שרי והכ״מ פסק דד״ת אסור לפי׳ חוץ לד׳ אמות ומילי דעלמא לוקא אסור אלא חוץ ד״א ודכריו של מת מותר לפי׳ בד״ת לפי׳ חוץ ד״א וכן נהגו לדרוש בהגדות ופסוקים לפי׳ חוץ ד״א כפי׳ המת ויוצאין מעניין לעניין עד שמגיעין לספר - שבחיו של מת מעסק תורתו וחסידותו ויותר מדות עובות שהיו בו ע״כ. וכתב המרדכי דכל אותו תלר שהמת מונח בו אסור כד׳ אמות וכן פסק הב״מ וע״ל סי׳ שס״ו: **יב** אסור. משוס לוגג לרש מרף עושהו:

שמה א אין מתעסקין כו׳. לכתיב ואת המלכם לנפשותיכם תלרוש וגו׳ דעון גדול הוא המתבד עצמו לדעת וכתב בתשו׳ הרשב״א סי׳ תשס״ג דלף שאמרו בכל מקום אין מתעסקין עמהם לכל דבר לא לענין קבורה ותכריכים אמרו אלא שאין קורעין ולא מולגין כו׳ ומביאו ד״מ: **יב** ולא קורעין כו׳. משמע שאין קורעין עליו כלל אפי׳ שהבנים אבל דעת הרמב״ן והטור שהבנים קורעין עליו וכאלו אין קורעין פי׳ לרחוקים: **יג** כגון שאמר הרי הוא עולה כו׳. וכ׳ הרמב״ן אע״פ שלא רלוהו מפיל עצמו כיון שאמר הריני עולה לרשם הגג ותפיל עצמי ותמות חזקה לדעת עשה וכ׳ הב״ח בשם מהרש״ל דאפי׳ אמר רלו שאני עולה כו׳ ולא רלוהו עולה אדבוריה לחוד לא סמכינן ואינו בחזקה מתבד עצמו לדעת וכתב שדברי הכוים: **יד** או הרוג כו׳. ע״ל סי׳ שס״ד סעיף ד׳ דין הרוגים: **הי** מי שנגב כו׳. משמע דר״ל דל״מ דכיון שגנב וגזל והחזיר עצמו למיתה בדינים לא יתחבל עליו דה״ל מתבד עצמו לדעת קמ״ל דלא לפי שהיה שבור שיוכל לברות אבל משום עבירה דגנב וגזל מתחבלי עליו דלא משוב כפורם מדרכי הלבור דלקמן סעיף ה׳ כך משמע מדברי הרב וכן כתב ההשב״ל בתשובה ס״ס תשס״ג דאחד מבעלי עבירה כגזלנים וכה״ג אין בכלל הפורשים מדרכי הלבור ולפ״ז בגנב וגזלן שמתו על מעמן מתחבלין

כוח: (ה) לכבוד המת. דכל שאין לכבוד המת ודאי אסור ולא כיש שמכוונים להרלות מעלתם בדרוש שעל המת מה שאינו לכבודו ולהו שפיר קעבדי ושמעתי הרבה גדולים היו מקפידין על דבר זה. וכתב הטור בשם רב הלי גאון דאפילו מין לגרבע אמות אסור בד״ת: בספר תורת האדם כתוב דאין מנהג ולא דרך ארץ להזכיר המת אחר שיים עשר חודש וכל שאין מגיעה שמועה אלא לאחר שיים עשר חודש פעורים מהספד ואין חודש העיבור בכלל כי לא הוזכר שם רק י״ב חדש:

טז כ אין עושים שני הספדים בעיר אחת אלא אם כן יש כדי לספר שבחיו של זה ושבחיו של זה: **טז יא** כא אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת (ג) כגון צרכי קבורתו והספד אבל שאר כל דבר **יב** אסור והני מילי בדברי (ח) תורה אבל במילי דעלמא ליח לן בה:

יז כב מותר לומר פסוקים ודרשה (ה) לכבוד המת [ח] בתוך ארבע אמותיו או בבית הקברות (מהרא״י בביאור מא״ח לדעת רמ״ה):

יח כג חכם שמת בית מדרשו בטל שספרין אותו כל שבעה אבל שאר מדרשות עוסקין בתורה אפי׳ בשעת הספד ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו כד אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתיהם. אב בית דין שמת כל מדרשות שבעיר בטלין והרגילין להתפלל בב״ה משנים מקומם. נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספדין אותו בטלים ואחר ההספד אין נכנסים לבית המדרש אלא מתחברי׳ שנים שנים ולומדין בבתיה׳ וכל בני העיר מתפללים בבית האבל בין בחול בין בשבת חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקורין בב״ה ולא [כה יטיילו] בשוק אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום:

יט כו מספדין תלמידי חכמי׳ ונשותיה׳ בב״ה ובבית המדרש אבל לא שאר העם: **כ** כז חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש ומניחין המטה במקום שהיה דורש וספדין אותו שם וכשמוציאים המטה ספדים אותו עד בית הקברות וביום כח הז׳ עולים לבית הקברות ומבקרין אותו וכן ביום שלשים (ט) ותכלית י״ב חדש מבקרין (י) ומשכיבין אותו:

שמה דין המאבד עצמו לדעת ומגודה והרוגי ב״ד והפורשין מן הצבור.

ובו ח׳ סעיפים:

לא [א] א המאבד עצמו לדעת א אין מתעסקין עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו ב (א) ב ולא (ח) קורעין ולא חולצין אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים: **לב** ג איזהו (ב) מאבד עצמו לדעת ג כגון (ג) שאמר הרי הוא עולה לראש הגג וראהו שעלה מיד דרך כעס או שהיה מיצר ונפל ומת הרי זה בחזקת שאיבד עצמו לדעת אבל אם ראהו חנוק ותלוי באילן ד או הרוג ומושלך על גבי סייפו הרי הוא בחזקת כל המתים ומתעסקים עמו ואין מונעין ממנו דבר:

הגה ה [ב] מי (נ) שגנב וגזל ואל ידי זה הגיע בדין מלכות מתחבלים עליו [ג] אם אין כו סכנה מפני אימת המלכות ולא מקרי מאבד לדעת (מהרי״ו סימן קי״ד) (י):

חידושי רע״ק

וכמו אבילות י״ב חודש דמורה הרי״ו דשומעין לגוואתו אלא נראי עיקר טעמא דידיה מחמת שיקרא אם אבילות הוא יקרא דתיי אבר דשכני ובהיות שכן חמה אני דהא דבר זה סתלוקת רמוהיגו הוא דברין. מאבד עצמו לדעת דאיתא בבריתתא דאבל רבתא(רפ״ב)דכל שהוא כבוד לחיים מתעסקין בו וכל שאינו כבוד לחיים אין מתעסקין בו ובזה דעת הרמב״ם (פ״א מהל׳ אבילות) דאין מתאבלין עליו וע׳ בב״ם שם ד״ל להרמב״ם דאבילות כבוד המתים הוא (ומשמעות הרמב״ם דאף אבילות יום א׳ דהוא דאורייתא לדעת הרמב״ם ג״כ אסרינן משמא דקרא משום כבוד המתים וצ״ע) אך דעת הרמב״ן בה״א דמתאבלין עליו דכבוד החיים הוא הרי דהוא פשיקא דרבוותא וכיון שכן למה רפסקינן בשישות(רפ״ה שם״ה) כדעת הרמב״ם דהמאבד עצמו לדעת אין מתאבלין עליו הרי דקי״ל בפשיטות דאבילות הוי כבוד המתים או דקי״ל דפסיקא להקל באבילות ע״פ נפסוק דסמוך שלא להתאבל מהני ולא הו״ל לחרפ״א להשתיק דברי הרי״ו לדינא וראיתי בת׳ הראנ״ו (ס׳ נ׳) שכתב לענין אחר בשישות נ״כ דהאבילות ז׳ וכ׳ הוי כבוד לחיים ולא הרגיש דהוא מחלוקת הרמב״ם והרמב״ן הל״ל וצ״ע לדינא ע׳ בת׳ שבות יעקב (ח״ב סי׳ ס״ב):(ס״ך סקי״ח) **לב** המרדכי.עי׳ א״ה(או״ח סי׳ א׳ סק״ד): (סימן שמ״ה סעיף ח׳) **המאבד** עצמו לדעת. ע״ ת׳ בשמים ראש (סי׳ שם״ה) ואם

פתחי תשובה

כהנדרין דף מ״ו שחולק על מהרי״ו ושל רמ״א ז״ל ודעתו דס״ה לענין אבילות שבעה וקריעה שומעין לו אחרי שכולת ג״כ לכבוד המתים דמה״ר במאבד ע״ל אין מתאבלין עליו וכתב שעשה כן הלכה למעשה אלא מדברי הרמ״א ז״ל ע״ש (ודבר זה נאמר ונשנה בספרו תשובה שבע״ו מ״ב סי׳ ק״ב ע״ש) ועי׳ בש״ת תשובה מתאבנה מ״ח סוס״י ס״ו שסביג עליו ומעלה דאין לסמוך עליו כלה לגבי קבורתו. עי׳ בתשו׳ הרב״ז הנדפסות סי׳ רכ״ד:

שמה הא ולא קורעין. עכ״פ ע״ל [מ״ם לכל דעת הרמב״ן והטור שהאבלים קורעין כו׳] ולפ״ז ס״ה דמתאבלין עליו אלא שאין מספידין עליו שיין ב״י ועי׳ בתשובת מ״ם סי׳ שכ״ז שהלה פנים שדעת הרמב״ן שלכתה היא ודתה לאיים אלמ״ת סע״ל מתבל לך לאבלה למעשה מי ידיע כלה נגד הסכמת הרב״ש ב״ש שסתם הרמב״ם ובשנם שהלכה כדבני המיקל בהלכל אמנם מ״מ לומר לני הוכח דאיכת כבוד שמשמה נכבדת תבר יהיה בשם לבוא ולכלומה עולמים שלמה מהם לקבל מם שיר לשם המודה לשתבל לו יאמרו הכבוד קמו כיש רבון במלאכת ונתבלר שלא היה לו דין מתבד עצמו אי יכול המודה לוהרות לבתחלה לבתחבל אפילו אם בתחת מתבבל לו שהיה לו כל דין מתבל״ד ולהיה מפהדרין מ״ז כו׳ ועוד דהעיקר לבהרמב״ן ונכו דלענין אבל הלכה בדבני המיקל אבל לענין פגם משפחה אין הלכה דהעיקר בבכוד בני מהרהם ולתקן ויעקב עי׳ בת״ת סי׳ ק״ל ע״ב כהגה״ה בכ״ד ע״ם] ועי׳ בש״ת בתשו׳ מתבבר״י בתבתן ז״ל סי׳ י״ח מ״ם בזה [ובתב עוד בתבו׳ ח״ם שם דלף לבלה בתבלה אמנם מי יודע כלה נגד הסכמת הרב״ש ב״ש שסתם הרמב״ם ובשנם שהלכה כדבני המיקל בהלכל אמנם מ״מ לומר לני הוכח דאיכת כבוד שמשמה נכבדת תבר יהיה בשם לבוא ולכלומה עולמים שלמה מהם לקבל מעבון לבל אם יאמרו הכבוד לשתבל לו יאמרו הכבוד קמו כיש רבון במלאכת ונתבלר שלא היה לו דין מתבד עצמו לדעת לבתחלה לבתחבל אפילו אם בתחת מתבבל לו שהיה לו כל דין מתבל״ד ולהיה מפהדרין מ״ז כו׳ ועוד דהעיקר לבהרמב״ן ונכו דלענין אבל הלכה ב

עליהן וכתב הכ"מ שכן נוהגין ומע"ם שכתבו' מהרי"ו סי' קי"ד כתב למעשה דנכנס שהרג בדיניהם וז"ל ומ"ש בספריס שקבל הגוב כ' לא ידענא פירושו ובודאי שיש לו כפרה ומלק לעונ"ב דלמ' הרוגי ב"ד יש לסס חלק לעונ"ב אפילו עובדי כוכבים כדאיתא בפרק עגמר הדין לומרי' לו בתודה שכל המתודה יש לו חל"ה וס"ל מהמתמת בתודה כמ"ש כו' אין ר"ל דוקא מיתתו שהרג לא כפרה וכמו שכתבו הכ"מ מדברי הלא ס"ה מה על מעתו הוי כפרה כמתודה אלא דעובדת דכתיב הוי בנהרג מיהו לעיל סי' ש"מ סעיף ה' כתב הרב דבהגיל לעשות עבירה אין מתחלבין עליו ומלאה דהיינו כשלא התודה קודם מיתתו: ו כשאול המלך. שהרג את עצמו לפי שראה שהפלשתים יעשו בו הלעוגים ויהרגוהו: ז מנודה כו'. כפול לעיל סי' של"ד ס"ב: ח לובשים לבנים כו'. וכתב הטור בשם הרי"ץ גיאות מכאן שהאבלים וקרובי המת לובשים שחורים וכל מקום ומקום יש לעשות כפי מנהגו: ט ושמחים. על שתכבו שונאיו של מקום דכתיב הנה [ז] הפוסלו מן הנבור ולא רצה לשלח. עתהסם נמסיס ומרעוניהם מתחבלים עליו (הגה' רבנ"ל סי' תשמ"ג) [ח] אבל אין אחר בני העיר צריכים לבטל ממלאכתן כשבילו לעשוק אמו (כן משמע בר"י פוף מ"ק) :

ו [ט] ° קטן בן שנה או שנתיים שהמיר י עם (ו) אמו ומת (ד) *) אין מתאבלין עליו. (ועיין לעיל סימן ש"מ סעיף ה') :

ז י מי (ה) שנפל בים או טבע בנהר או אכלתו חיה אין מונעין ממנו דבר :

ח יא ארון העובר ממקום למקום אם שלדו (פירוש הגדרה ולעומיה) קיימת עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלין עליו ואם אין שלדו קיימת אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים :

שמן מי שקרובו צלוב בעיר לא ידור בה. ובו סעיף אחר :

א א מי שהיה בעלה עמה צלוב (ח) בעיר או שאשתו עמו צלובה בעיר או אביו ואמו ועדיין לא כלה הבשר כולו **א** לא ישהה בתוכה אא"כ היתה גדולה כאנטוכיא ב שאין אלו מבירין את אלו [א] ולא ישהה בצד זה אלא בצד זה :

שמן שלא לעורר על מתו שלשים יום לפני הרגל. ובו ג' סעיפים :

א א [א] א מי שמת לו מת לפני שלשים יום הסמוכים לרגל (א) לא יספדנו משיכנסו שלשים יום הסמוכים לרגל ואפי' יש לו הספד בלא זה כגון שמת לו מת בתוך שלשים שמותר לספדו ואפילו מת (°) ערב הרגל אסור להספיד עמו על המת שמת לו לפני שלשים יום קודם המועד :

ב ב מי שבאה לו שמועה בתוך שלשים יום קודם הרגל **ב** נראה לי שמותר לספדו אף על פי שהיא רחוקה :

ג מה שאנו נוהגין (ח) בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות נראה לי שאינו בכלל זה ומותר לעשותו סמוך לרגל :

שמח דין שרפה על המת והאומר אל תקברוני. ובו ג' סעיפים :

א א שורפין על המלכים (מו על הגמיליס) ב (עוד בשם מוכפחת) מטתן וכלי (ח) תשמישן [א] ג אבל על ההדיוטות ב אמור :

ביאור הגר"א

דומה: [ד] (ליקוט) קפן כו'. שם מעשה בבנו כו' מעשה בתינוק כו': ס"ה וס"ו כל הנודרים כו' כי שנפל בו'. שם (ע"כ): [ה] וכן גדול כו'. בס"ש בס' הערל (ע"מ כ') שנענשו על שלא הספידו על שאול כמ"ש בכ"ר ס' נח יכול אפילו נדרף כשאול ת"ל אך: [ו] (ליקוט) מנודה שמת כו'. דהא מרקלין אותו משום בזיון כ"ש שאין מתעסקים בכבודו. חת"א (ע"ב): [ז] המורש מן כו'. ע"ל סי' של"ד ס"ג אבל לפסונא כו': [ח] אבל אין כו'. לדר בלמה ועד"מ: [ט] קפן בר. שם"ש בתוספתא פרק בתרא דמנהדרין קפני בני עיר הנדחת ר"א נהרגין וחכ"א אין נהרגין משמע אבל באבלות דכ"ע מודי ועיל סי' ש"מ ס"ה עליו וכ"כ בפרדבי שם בשם ר"י וע"ש סי' אלף תקל"ח:

שמן [א] ולא ישהא כו'. שם בס"ש: (ליקוט) שם"ר ערא"ש פ"ג דמ"ק סימן קכ"ב (ע"ב):

שמח [א] (אבל על הדיוטות אסור. תוספתא פרק ח' דשבת ופ"ד דמנהדרין):

באר היטב

להתחבל עליהן וכתב הכ"מ שכן נוהגין וסיימו כשהתודה קודם מיתתו ומ"ש הרב בסימן ש"מ ס"ה דבהגיל לעשות עבירה אין מתחבלין עליו נראה דהיינו כשלא התודה קודם מיתתו. עכ"ל: (ד) כשאול. שהרג את עצמו לפי שראה שהפלשתים יעשו בו הלעוגים ויהרגוהו: (ה) ושמחים. על שתכבו שונאיו של מקום דכתיב בתהלים רנה: (ו) אבל. אם אם תבין הלעיל סימן ש"מ ס"ה בהגה"ה: **שמן** (א) בעיר. כ' הכ"מ דוקא אלוה בעיר אבל במלכותיו אצולכין חוץ לעיר על פי הדבר מותר להספות בכל העיירות וע"כ אין דין זה נוהג עכשיו כלל. ש"ך:

שמן (א) בתשלום. כתב הלבוש ואנו נוהגין להזכיר אפילו פעם הראשון אפילו בתוך הרגל עכ"ל:

שמח (א) תשמישן. ואין בו משום דרכי האמורי ולא משום כל תשמיש דאם לא ראוהו פולה כו' זכו משנה שאינה נריכה דאפילו ראיתיהו עולה כל שלא ראיתיהו טולל לא מיתשב בזודאי שכוח בעצמו מלה ס"ש כגון שמצא אלוי בתדר והחדר סגור מבפנים וכן מושלך ע"ג סיטו לא מחזר בעיתו ואמר מדעת סיב הבלוגן רוח רעה כיעמתו לו נתיירא מפני דבר אחד וכה"ב כבוה כמתבפלות. עד שבמעט מפיו מחזר יבוד בדעת שהוא עולה ממתת כעם כו' אמנם כה ונתיר אף אם לא אמר בהריא ס"ה עולה כו' אך כיה ביבר מבון מעשיו ובעמו ונעדו והבלבלות שהוא עובה כמכין עצמו לעיתר ואמ"ל אם לא אמר בהריא לאומר בהדיא ואלוה מדברי הרא"ש ס"ם ח"מ סי' קמ"ח ע"ש] ועי' בתשו' בשיטים ראמר מאסתי מיי ואחד עצמו דאיתו נקרא מתע"ל כל שעבה כן מרגיזו לזולתו דאגות ואיומים לו עוזי נמוד ע"ש ועיין בספר הר אבל עוף אחד עבר שהקפק עליו בזה וכתב דלאו נוסאפקא דהרא"ש חתים עלה ע"ש [גם בתשו' ת"ים שם כתב דמוכח מר"ת בן מרדיון ס"ק דאפי' המיגר ביותר מ"מ מתע"ל הוא וכזה נזדייף ס' בשיטה דאם לא מסיר עליו בזה ומכה דלאו נוסאפקא דהרא"ש חתים עלה ע"ש בעמוד זה: (ג) ואין מתאבלים. [עי' בתשו' הת"ם סופר סי' מ"ח דמ"מ מתחיבים לקבוע ע"ש ועמש"ל סי' שע"ד ס"ג בד"ה מה הגמלא]: (ד) אין מתאבלים עליו. עי' בדגמ"ר שמתה על בע"ש בזה דשיבה לבקל ומתה ותולי כיון שמלילות דבנגן מקילון וא"כ אם עודע כיום לתקון שהוא לבנגה מקילון וא"כ אם עודע כיום לתקון שהוא לבנגה מקילון אם לא מקיל בע"ש אלא בשאר קרובין אבל אביו אל בקפן אם מחיר עם אמו אז אם כמיר עם אביו ודאי יש להתאבל ובאמת אם עודע כיום לתקון וכיון שמתחיל כיום ז' עוד מבדיון כר"י ואינו מוסקן כל ז' ע"ש: (ה) שנפל בים. עי' בתשו' בית יעקב סי' קמ"ח:

שמן (א) לא יספדנו. עי' בשו"ת בית אפרים מי"ר סי' ע"מ שבתמיר בהבה בדון זה ובוכיות שדעת נדולי הראשונים דבל שהוא עדיין תוך ל"ד יום למיתתו אע"פ שהוא תוך בלשים לרגל שרי דבל הב"ג מת מדש מקרי ודוקא אם בעצמו הספיד בכבר עברו ל' יום ממיתתו ומות ומאור (וכן דעת הרבב"ז בתשובות התרשות סי' ר"ד ס"ג) ומ"מ מסיק שאין לוות מדברי הב"ש אבר קיומו וקבלו עליהם בל ישראל אמן אם אם הוא מורן שעה שמת גדול הדור שמעון על בל ס"מ לבספידו ומסני בכודו בל אבם יש לבספידו אפי' תוך ל' לרגל וכן שבה מעשה בעצמו וכתב שגם הגאון מהר"ל ובע"ן ז"ל כתב שיש לדמיים לבתיר לך מ"ש דעל מתו בתמוייב לבתמלבל דוקא אבור ל"ש ע"ש. ועי' בס' תגודש מזוב בקונטרס

חידושי רע"ק

רשאי לאבד עצמו היכא שיתקברו יצורו ולא יעסוד בנסיון עי' בב"ר בבר"ה (ירח סימן קנ"ו) והגאון בעל ברכי יוסף בספרו שם הגדולים (אות י' סימן כ"ו) כתב דהרימב"א ב' ע"ז בתי' דרשאי לעשות כן וא"ב עכ"פ לאו בכלל מאבד עצמו לדעת הוא ואם עושה כן מותבת חשובה עי' תשובת שבות יעקב (ח"ב סימן קי"א): (פעיף ד') **מנודה שמת.**

עי' בת' סהרי' לבית לוי (כלל ס"ה סימן ס"ב):

(סימן שמ"ז סעיף ח') **מי** שמת לו מת. בת' שבו"א (ח"ב סי' כ"ה) כתב דדוקא מת לו מת אבל בעלמא להספיד לבבוד תורתו שרי:

שמן [א] (ליקוט) סי' כו' ואפילו סי' כו'. ערא"ש ס"א דמ"ק סי' י"ג ובשם ירושל' כו' (ע"כ):

פתחי תשובה

בתעניות ובטבילה ואתמ"ל הכניד עצמו לדעת ונגמה דמובנה הוי כיום ל' לגן לעבוד והגיד להמשה בנדים שמה אם יבקשוני תמצאוני בנים בטבילה ובלן ובשבה שם ומחזר לביתו ואמר מלאתוהו בביתו שוכב מגוחל בדם וסכין בידו וסרע ביסיס ומקודם בחיתה ימים הבתיו בסכין ואמר שרוצה לעבוחו שכיר של מחיתה ועל בהוחל נמצא כמוכ"ל שבלמידיו יבינו לתחיה קדיש אם נקרא מלעיל והשיב שלא יתנאו ממנו דבר. הדא דאין זה מתעל"ל כיון שלא רחוהו מלבד עצמו (ובמ"ם בבבר"ש סק"ב) ולא סתכיון בלן לתוכתם ומה שלוה שיבינו קדיש ל"ל בעלה תולבה בלבו והתיירא שיחות ועוד דל"ל רוח בלבלבו שעשה מתון שבעון ולא נקרא מלבד אלא בשבוטה בדעת עלוה ועוד דבמה עשה בן מחמת תשובה ע"ש עוד עמעיש [עי' בתבו' מ"ם סי' שכ"ו שבאריך לפרש לשון הבריתא בזה ס"ב דשמחות וכיוצא מדברי דזה שבוע ומבואר דאחיהו אמר אלוה על בבן ואפיל עצמו ובם רחיתהו עולה ואחר זמן מלאתוהו שם בפל ומת אחרינן ש"ו סבר אחרת בפל אבל רחיתו שבעל אע"פ שא"ל לבבר שבבל עצמו מ"מ כיון שרחיתו בוחל מאוחה בעליה שבבעות לבפיל בה אחרינן מוקה מדעת עשה אבל אי לא רחיתו בם בבלה אע"פ שמצאתוהו מת בתוכו המקום בביטה דלא כו' מעל"ע ובפ"ו מ"ם מהרש"ל (הוגה בבבר"ש סק"ב) [עי' בתשו' מ"ם סי' ר"ד ס"ב בד"ה מה הגמלא]): (ד) אין מתאבלים עליו. עי' בדגמ"ר שמתה על בע"ש בזה דשיבה לבקל ומתה ותולי כיון שמלילות דבנגן מקילון וא"כ אם עודע כיום לתקון שהוא לבנגה מקילון וא"כ אם עודע כיום לתקון שהוא לבנגה מקילון אם לא מקיל בע"ש אלא בשאר קרובין אבל אביו אל בקפן אם מחיר עם אמו אז אם כמיר עם אביו ודאי יש להתאבל ובאמת אם עודע כיום לתקון וכיון שמתחיל כיום ז' עוד מבדיון כר"י ואינו מוסקן כל ז' ע"ש: (ה) שנפל בים. עי' בתשו' בית יעקב סי' קמ"ח:

שמן (א) לא יספדנו. עי' בשו"ת בית אפרים מי"ר סי' ע"מ שבתמיר בהבה בדון זה ובוכיות שדעת נדולי הראשונים דבל שהוא עדיין תוך ל"ד יום למיתתו אע"פ שהוא תוך בלשים לרגל שרי דבל הב"ג מת מדש מקרי ודוקא אם בעצמו הספיד בכבר עברו ל' יום ממיתתו ומות ומאור (וכן דעת הרבב"ז בתשובות התרשות סי' ר"ד ס"ג) ומ"מ מסיק שאין לוות מדברי הב"ש אבר קיומו וקבלו עליהם בל ישראל אמן אם אם הוא מורן שעה שמת גדול הדור שמעון על בל ס"מ לבספידו ומסני בכודו בל אבם יש לבספידו אפי' תוך ל' לרגל וכן שבה מעשה בעצמו וכתב שגם הגאון מהר"ל ובע"ן ז"ל כתב שיש לדמיים לבתיר לך מ"ש דעל מתו בתמוייב לבתמלבל דוקא אבור ל"ש ע"ש. ועי' בס' תגודש מזוב בקונטרס

כסי' ש"ב סעיף ס': ד שם בבריתא דאבל רבתי: ה הרמב"ן בסמ"ע ונתן סעם לפי שאיבוד בית עמר ע בדלי בבל וכ"כ הרא"ש בסוף מ"ק: ו רמב"ן בסמ"ס: ז מ"ק דף ל"ו ע"א: ח לשון הרמב"ם שם פ' מ' מבריתא דאבל רבתי פרק ב' ומקום המומרים כת' שם בלאיקונסים: ט מדרבי ור"מ והכרע הלוים מהתוספתא דשבדרין ובתבו הבה' אלוי"ו שר"ג נתאבל על בנו שהמיר דתו ר"ל ר' יוסי ק"ל לבניבה י"ד יום ובתבו הבהות מיימוני בפרק מ' אמנם אין לומר מזה דלאמוסי ענבל הוא דעבד שלא זבה לתשובה: י בריתא בתבל רבתי: יא בריתות פ"ק דף כ"ם ע"א ובדמוקי הו שם בגמרא:

א בריתא בתבל רבתי פ"ב ופי' הר"ן בסוף מ"ק לפי שהוא נורם לבנות אם המת שלומרי' אותו הלים הבלוב הוא אביו של פלוני וכשבלה הבשר ואין הבלוב קיימת לא יזכירוהו לעבר עוד: ב הר"ן: א מיתתו בת"ח פי' תקמ"ו: (°) בתר הבהתו כן הוא בעור ובבת"ש וש"ם: ב ר"ן שם: (°) דין להספיד בתבלין שבאיל העובד כוכבים בשבת לו קבר שעשה העובד כוכבים שם בסימן שב"ה ואם מותר להתעין עליהן שם בסי' ש"ו: א בריתא עבודת כוכבים דף ל"ח ע"א: ב ואיתא נמי שם בבריתא: ג עוד בשם

דגול מרבבה.

(סימן שס"ה בשו"ע סעיף ו') אין מתאבלין עליו. דבר זה הוא מתוקה ל"י זה"ל

בית הילל

(סימן שס"ה שו"ע ס"ג) וכן גדול המאבד עצמו לדעת והוא אעפ כשאול המלך אין מונעין ממנו כל דבר. עי' ר"י שהבית מדבר בבה וז"ל בתמדבר בבה בפרשה בת פל"ד לולת המבה לבעבוקיבם להבית המוכן לת עצמו יכול בשלול המלך ת"ל לן יכול בתבית מיבאל ועזרי' ת"ל לך עבל ולפ"ז אפשר לומר מה דלמיבן בגמרת דיבמות מה שהבית הר"י בשם הרמב"ן דבוון לזה ועי' המיבוני על הרוכה מ"ם שם:

(סימן שס"ו סעיף א' בשו"ע) מי שהיה בעלה עמה צלוב בעיר או שאשתו עמו צלובה בעיר או אביו ואמו ועדיין לא כלה הבשר כולו וכו'. והבה יש להסתפק אם דוקא בעל ואשה ואביו ואמו ולא אחר פשוט קרובים וקל: (סימן שס"ו שו"ע סעיף ג') **מה** שאנו נוהגין בתשלום השנה לקונן ולהזכיר נשמות נראה לי שאינו בכלל זה ומותר לעשותו סמוך לרגל.

בית לחם יהודה

תשובה דין ד' מיתות ל"ד להבטיח עצמו בבבר אינו בדין מאבד עצמו לדעת ונראה לי הב"ה אם ממית עצמו שיבא שלא יבא לידי עבוים בגולים בדבר המשפע על עובדי כוכבים בתחלה מעבוים בבוים בודאי אינו מאבד עצמו לדעת הוה בשום מה"ם הרוקם קפנו ונפלו לתוך בים שיבלים הוי מיסוכים: (פ"ה בש"ע) אין אוננין כו'. כתב בשאר חס"ו בשעת המלחה לעבודת כוכבים שיבן לבבות ולבתחבל עליו שבבאתר הגוף בוכין בבשאתר בגוף והבשאה לא ב"ם וכן הוה מהבב בטולם ועל שאינו אלא בבן ובת לא בבן בבאר בראליין להתחבל עליו:

גליון מהרש"א

הג' ל"ל סי' שכ"ו: (ס"ש מ"ג) **קטן** המאבד. עם"ש גליון הב"ש סי' קפ"ו ס"ק כ"א: (סעיף ד') **ומביאין אבן.** ר"יחיק לקברו יותר משמשות אמות מקבר ישראל בשר בא"ה לקמן סוף סי' שס"ב יכן בהאבד עצמו לדעת שם: (ש"ך ס"ק כ') **והאי אין** קורעין. וע' סעיף ה': (סימן שמ"ו סעיף ח') **לא** יספדנו. וח"ת ונאן ס' ח'

שמ״ה (דין המאבד עצמו לדעת

א נדפסין בשמחות ריש פ״ב המאבד עצמו לדעת מתעסקין עמו בכל דבר ר׳ ישמעאל אומר קורין עליו הוי נחלה הוי נחלה א״ל ר״ע הנח לו בסתמו אל תכבדיהו ולא תקללוהו וכו׳ עכ״ל כלומר דמאבד עצמו לדעת עון גדול הוא ואין כו חלק לעוה״ב ויש ראיה לזה מגיטין (נ״ז) ע״ש ולכן ס״ל לר״ש שמותר לקללו ולבזותו ואומרים הוי עליך שתלית את עצמך וזהו כשאיבד עצמו בתלייה וכן אם איבד עצמו במיתה אחרת מזכירים לו אותה מיתה ור״ע סבר לא הכבדו ולא תקללו דמי יוכל לדעת דאולי יצא מדעתו או אנוס היה מפני איזה יראה ופחד לכן ינהגו מתם לא בכיבוד ולא בבזיון וחכמיהי שהפוסקים לא הביאו זה.

ב ושנינו שם אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ולא מספידין עליו אבל עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד חיים כללו של דבר כל שהוא כבוד חיים מתעסקין בו כל שאין כבוד של חיים אין הרבים מתעסקין עמו לכל דבר עכ״ל וכתב המור האי אין קורעין לרחוקים לכבוד אבל הקרובים הראויים להתאבל קורעין עליו עכ״ל וזהו מדברי הרמב״ן בתה״א ומדבריהם מבואר שמתאבלים עליו אבל לא כן דעת הרמב״ם בספ״א מאבל וה״ל המאבד וכו׳ ואין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו אבל עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים עכ״ל הרי שכתב שאין מתאבלין ומטילא שאין קורעין עליו ובאמת לכאורה דבריו מוכרחים דהא קריעה ואבלות אין זה כבוד החיים כמובן ולהדיא מוכח כן בסנהדרין (מו:) דאבלות הוי רק בשביל כבוד המת (כמ״ש הלח״מ ע״ש) ובדעת הרמב״ן והמור נ״ל שדקדקו מפס׳ שמחות שם שאמרה כל שאין כבוד של חיים אין הרבים מתעסקין עמו לכל דבר עכ״ל דזהו רק לרחוקים יש נ״מ בין מה שהוא לכבוד החיים ומה שהוא לכבוד המתים אבל הקרובים עצמם צריכים לקרוע ולהתאבל כעל כל מתים ולא דמי להרוגי ב״ד שיתבאר דבשם דנוהו ע״פ התורה אבל המאבד עצמו לדעת דנהי דהרבים הרחוקים כיון שלפי הראות היה חייב בזה לכן כל שהוא כבוד המת מרחיקים מזה אבל קרובים מחוייבים בכל דבר ויש להם לדון אולי אינו חייב בזה כמו שאמר ר״ע אל תכבדהו ואל תקללהו (כנלע״ד).

ג עוד שנינו שם איזהו המאבד עצמו לדעת לא שעלה לראש האילן ונפל ומת בראש הגג ונפל ומת אלא זה שאמר הריני עולה לראש האילן או לראש הגג ואפיל עצמי ואמות ורואין אותו שעלה ונפל ומת ה״ז בחזקת המאבד א״ע בדעת ואין מתעסקין עמו וכו׳ מצאוהו חנוק ותלוי באילן הרוגז ומושלך על גבי הסייף אין זה בחזקת המאבד עצמו לדעת ואין מונעין ממנו כל דבר מעשה בבנו של נורגוס בלוד שברח מבית הספר והראה לו אביו באזנו ונתיירא מאביו והלך ואיבד עצמו בבור ובאו ושאלו את ר״מ ואמר אין מונעין הימנו כל דבר וכו׳ מכאן אמרו חכמים אל יראה אדם לחנוק באזנו אלא מלקהו מיד או ישתוק ולא יאמר לו כלום רשב״א אומר יצר חנוק ואשה תהא שמאל דוחה ויסין מקרבת עכ״ל.

ד ולמדנו מזה דמאבד עצמו לדעת לא מקרי אלא כשאמר מקודם שבמיתה זו יאבד עצמו ונם ראינו שמיד עשה לעצמו מיתה זו (עש״ך סק״ג) אבל עשה ולא אמר או אמר ולא ראינו בעצמינו שעשה אף שנמצא במיתה זו מ״מ אולי שגעון נתהוה בו וכן כשעשה מפני יראה אף שהיה לו להבין דמילתא זוטרתי היא יראתו כמו בבן נורגוס שהיה לו להבין מה יעשה לו אביו מ״מ היראה בלבלתו והוי כשלא מדעת ואף אם אמר אלך ואתלה עצמי הלך מיד ועשה כן אין זה מאבד עצמו לדעת כשעשה מפני היראה (כנ״ל לפרש הך דבן נורגוס דא״כ בלא מעם יראה אינו כמאבד וכו׳ כיון שלא אמר מקודם וה״ק).

ה כללו של דבר במאבד עצמו לדעת תלינן בכל איזה תלייה כל שהוא בגון לתלות ביראה או בצער או שיצא מדעתו או שסבור היה שזה מצוה לבלי להכשל בעברות אחרות וכיוצא באלו הדברים מפני שזהו באמת דבר רחוק שאדם יעשה נבלה כזו בדעת צלולה צא ולמד משאול הצדיק שנפל על חרבו לבלי יתעללו בו הפלשתים וביוצא בזה מקרי אנוס וכ״ש קטן המאבד עצמו לדעת דחשוב כשלא לדעת.

ו הריני ב״ד בזמן המקדש שהסנהדרין היו דנים למיתה תניא שם דאין מתעסקין עמהם לכל דבר ואחיהם וקרוביהם באים ושואלים בשלום העדים והדיינים לומר שאין בלבנו עליכם כלום שדין אמת דנתם ולא היו מתאבלין אלא אוננין שאין אנינות אלא בלב ר׳ נתן אומר אין בין שחיקה לבכייה כלום (אולי כוונתו לחלוק שגם בלב לא יתאוננו) והרוגי מלכות כשהמלכות נותנת רשות לקברו כראוי ולהספידו יעשו כן ואם לאו לא יעשו כן ומי שגנב או גזל ועי״ז נהרג לא מקרי מאבד עצמו לדעת ואם נהרג בדין מלכות יעשו כציווי המלכות.

ז ומי טמא ע״פ הרחקה כפי שמבואר בס׳ שכ״ך דינו כמאבד עצמו לדעת אין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו ומטילא דלהרמב״ן הקרובים קורעין כמ״ש ומניחין אבן על ארונו וה״מ באפקירותא כשעובר על ד״ת אבל בסמונא כיון שמת פטור מגזירתם ואין מניחין אבן על ארונו ומספידין כראוי וכל הפורשים מדרכי ציבור יהם אותם שפרקו עול המצות מעל

צוארם ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם ובכבוד הטועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות והם כבני הארץ לעצמן בפריקת עול מלכות שמים וכן המלשינים והמכופפים לישמעאלים כל אלו אין אוננין ואין מהאבלים עליהן אלא אחיהם ושארי קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים והפורש מן הצבור במסים וארנוניות שאין רצונו ליכנס בעול המסים הקרובים מתאבלים עליו אבל אין שאר בני העיר צריכים לבטל ממלאכה בשביל לעסוק עמו וקמן שנהפך עם אמו ומת אין מתאבלין עליו וכן עם אביו ויש חולקין בזה (עדנמ״ר) ורנמ״ה ישב י״ד יום כשנהפך בנו.

ח שנינו בשמחות ספ״ב הרוגי מלכות מאימתי מתחילין למנות משעה שנתייאשו לשאול ולקבור אבל לא לגנוב את ההרוג שלא ביריעת המלכות שכל הגונב ה״ז שופך דמים ולא שופך דמים בלבד אלא כעובד כוכבים וכמגלה עריות ומחללי שבתות (כן גרס הגר״א) ומי שנפל לים או שטפו נהר או אכלתו חיה רעה אין מונעין מהן כל דבר מאימתי מתחילין למנות להם משעה שנתייאשו מלבקש מצאוהו איברים איברים אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו ואם הגוף שלם מטהרים אותו כשארי מתים ובמקום שיש מכות כגוף ושם מלוכלך בדם אין לטהר המקום המלוכלך בדם וארון של מת העובר ממקום למקום אם שלדו קיימת והיינו השדרה וצלעותיה עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלין עליו ואם אין שלדו קיימת אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבילים ולא תנחומי אבלים.

שמ״ז (כשקרובו צלוב בעיר לא ידור בה וכו׳ סעיף אחד).

א תניא בשמחות ספ״ב מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אביו ואמו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותו העיר אא״כ היתה עיר גזרולה כאנטוכיא ולא ישרה בצד זה אלא בצד זה עד מתי הוא אסור עד שיכלה הבשר כולו שאין הצורה ניכרת בעצמות עכ״ל ונראה מהלשון דרק בבעל ואשתו ואביו ואמו יש קפידא מפני שדרך להזכיר שזה הצלוב הוא בעלה של זו או אביו של זה ובשארי קרובים אין קפידא ויש שמסתפק בזהגבה״י) ויש דפשיטא ליה דה״ה ככל הקרובים (עש״ך סק״א) ומלשון הברייתא נראה כמ״ש וכל זה היה בזמן הקדמון שהיו תולין ולא הניחו לקוברו ועתה לא שייך זה.

שמ״ז (שלא לטורר על מת שלשים יום לפני הרגל וכו׳ ח׳ סעי׳).

א תנן בפ״א דמ״ק (ח׳ י) לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל ל׳ יום ואיתא בירושלמי איתו עירור מוכירו כין המתים ולא יספדנו הספד בפ״ע הרא דתימא כישן אבל בחדש מותר איזה הוא חדש בתוך ל׳ ישן לאחר שלשים וכתבו הטעם מפני דכשמת לו מת בתוך ל׳ שלפני הרגל ככר יש כלבו על מרירות המת ולא נתוסף לו צער בשביל ההספד אבל כשמת קודם ל׳ כבר נשכח לאחר ל׳ בהגיע הרגל ועתה כשיספידנו יתוסף לו צער בהגיע הרגל וכן אסור להספידו ואפילו יש לו מת שבתוך ל׳ ומספידו מ״מ אותו שלפני ל׳ אין להספידו.

ב ובש״ס שלנו פליגי רב ושמואל בטעם המשנה דרב אמר הטעם כדי שלא יוציא המעות שהכין לרגל על ההספד ופ״ז בחנם מותר ושמואל אמר לפי שאין המת משתכח מן הלב עד ל׳ יום כלומר דגם כשמעוררים הספד נמשך הצער עד ל׳ יום ולפ״ז גם בחנם אסור וכמילא דכשמת בתוך ל׳ מותר דגם בלא״ה ימשך הצער בתוך הרגל והירושלמי ס״ל כשמואל ולכן פסקו הרמב״ם והראב״ד כשמואל אף דהלכתא כרב באיסורי וכן פסקו הרא״ש והטור והש״ע בכאן ובא״ח סי׳ תקמ״ז ע״ש (ומ״ש בטור ודווקא בשכר וכו׳ טה״ד הוא ע״ש).

ג אבל הרמב״ן והרשב״א וכן התוס׳ והסמ״ג פסקו כרב דכיון דהלכתא כרב באיסורי לא משגחינן על הירושלמי ויראה לי דכנגד זה יש חומרא לרב דבשכר אסור אפילו כשמת לו מת בתוך ל׳ דזיל בתר טעמא ובחנם מותר בכל גווני וזהו כוונת רש״י במשנה שכתב ולא יספידנו שאם מת לו מת בתוך ל׳ יום לא ישכור ספדן וכו׳ עכ״ל וכ״כ הרע״ב ע״ש ולכאורה זהו נגד הירושלמי אך דגם המה פסקו כרב ולרב אין נ״מ כמ״ש (הא דלא אכר הש״ס נ״מ זו משום שרוצה לומר נ״מ אף על מת קודם ל׳ דבחנם מותר ע״ש ולפ״ז צ״ע על הש״ע שהשמיט דעתם לגמרי ורבים הם נגד הפוסקים כשמואל ודוק״ק).

ד ולדעת המתירים כשמת תוך ל׳ אפילו מת קודם ל׳ אלא שבאה לו השמועה תוך ל׳ נ״כ מותר להספידו שהרי צערו נמשך מיום השמועה ולא יתוסף לו צער ודע שרבותינו בעלי התוס׳ כתבו שם דאפילו לשמואל אין איסור אלא ע״י ספדן אבל הוא עצמו שרי להספידו דיותר מתאפק מצערו ע״י צעקה וישמח לאחר זמן

והנה להלכה ולמעשה מי יכיר לאם כגד הולא' והקכמת הכב"י בש"ע
ס"י שמ"ה שסחס כהרמב"ם ובשגם שהלכה כדברי המיקל בחלל
לעכם מ"מ לומר לפי היכא לריכא כבוד מעשסה כבדה לאסר יהיה
לסם לבון ולכליעה עולמית שלחר מסם קלקל מעשיו ולא יחיל לסם
המורם להחלבל לז ילחרו הבריות קמו ב"י רבכן במילחי' וכחבר שלא
היה לו דין מלבד עלמו לדעם לזי יכול המורה להורות לכחחילה להחלבל
לפי' לם בלמם כחבר לו שהיה לו כל דין מלבד עלמו לדעם ולא"ה
מש"ם דקכהדרין מ"ז ע"ל לחמרינן החם ח"ם כבזה בעיניו כמלם זה
מזקני מלך יהודה שגבר עלמות לביו בעמה של מבלים ולי מעוס יקבל
לחיי הוא מ"ו ומשכי מעוס לחהוי ליה כפבה והלר פליך ומעוס כפבה
לחבר' מעסו לי' ליקבל דיסרלל ומשכי ישבלל בופים כיחל לבו דמחלי
יקבל לגבי ע"ם הבי קמו לחי לבו מעוס כפבה לידי' לא הים לחוי
למשביק יקבל לחיי מעוס לשעהו של לחם והכל לליה ליה כפבה ע"י
מביעה הלבל כמ"ם לעיל מעוס שהוא לשע מה בשעו ועווהו כרוך על
עקב בשמו ל"ב לעה יחלבו בני מעסמחו לת כבודם ועיל העיקר
כהרמב"ן דבבו בבשון עקייבא ל' ולבא כהרמב"ם וכהי לבעין לבל
הלבה כדברי המקיל לבל לעין סגם מעסחה לין הלבה כהמקיל בבביל
בני לבבהם ילחק ויעקב ועיין היטב בחשובה מהר"ם פאלרי ס' פ"ז
ופסקו הרמ"א בא"ח סי' קל"ע סעיף ג':

(ג) **אודות** לחיבה קדים לא מלאתי כעת דבר בפסק של לדיקים
שדבבו מזה וכיולא בזה ומ"מ כ"ל לפי מה שפיבם"י
בקהלרין ע"ו ע"ב לחא דקלחר החם ח"ם לא יפדו ולא יקבבו פיבם"י
יחי מעוס כפבה יקבבו ויחכפר לסם ומשכי לבא מהוי לסו כפבה
ופיבם"י לא כיחא להקב"ה לחהוי לסו כפבה לפי שלף על פחח קבבו
לא היו מוזכים עד כאן לשונו אם כן כל שכן שהקב"ה ליבו חפץ
שבעשה דבר שיחכפר בו האחבד עלמו לדעם שהכשיב על פחח קבבו
ולא"כ אם הבבים יודעים בעלמם בחמת שאבריסם ליבד עלמו לדעת חפי'
אין האבלים האחבים יודעים מזה כלום אם לומרי' קדים הבי הם
גוחלים המחים הכשבים וקיו ממה שכחב מג"א סי' קל"ב בשם חסו'
בביאין זאב בשבי לוכבים שאי כהבג ולי מה שבן שהבהג לוחם לבן
המה שזה ליחכפר לי' בהביבחו מכ"ם שבבי הכשבי' ילחו לבן מי שאין
הקב"ה חפץ שיחכפר לו ואין כאן לחוק על כבוד משפחה בחקום
נזילה מחים האחבים (והבה יש לדון קלח והבה בלי שפק שהוא עון
פליבי לחבד מבי החמורות עבודה זבה וגלוי עריות ושפיכות דמים וכל
העובבים אפילו מחו בבשעחם ע"מ מיחה ממבקה חה במיחחו בלא לח
עלמו ולא ולבד מכ"ח בן הבדיון פ"ק דע"ז דלא"ם שהיה מלב מלבד
ומיחחו טוב לו מחיי שהבי האפפיקלטור שקיבב מיחחו בקילוקן של
קפוגי לבל זבה לחיי הע"הב ע"מ הוא עלמו לא פחח פיו שיבבם בו
הלם ולחבר מוטב שיטלבה מי שבחבה ולל יפליט הוא בעלמו (ובזה
נזדיין ק' בשעים בלם ס' שמ"ה) ומוכח דלא"ם המילב ביובר מ"מ כולה
הוא ומה בבשעו והבה לרמב"ם אין קיבעין עליו וכחב הרמב"ן בחובת
הלבבות ומיחחי ליה ב"י ס' שמ"ה דל"ב בן אחו כאיבו עושה מעשה
עמיו ל"ב לחמי מבבכין בבכח חבילים ועומבים בבורה ע"ב ספק לבק
לעבין חבביבים וקבורה אין מחעסקין עמו אבל הקבובים קיבעים ולא
גילה לן הרמב"ן ל"ב אם איבו כהן לעבין זה כאיבו עושה מעשה עמיו
מ"מ אין מחעסקים עמו לקבילה וחבביבים וזה זמן ראיתי בס' אחד
דבר הגון שבחתי שמו והוא כי בהי אין אדם מקום שלא יחוה וכשיבעהו
המקום הביא הוא בם ועבי ומלום וחיוב לבחול חסד עם הבם להלבישו
ולקובבו אבל לאו כל כמיבים להביל עלמו על החייס שבמקום הזה
ובזמן הזה ועדיין לא הגיע זחבו למות אולי אם יומו יבוא יהי' במקים
אחר ובזמן אחר והבי הוא עתה בחייס חיותו כעשיר המטיל עלמו
על הביבור ואין מחויבים להחעסק עמו כך ראיתי וכלון הוא להרמב"ן
הב"ל ולבל הא דאין אדם מחויב להבין לו לרבו בחייו כי לא מקדים
ליבם פועבעוחא לבפשו וגם כי איבבו יודע להיבן רגלותי מודילין יחי'
הבי קבן אלע"ה ידע מאז ומעולם קדושת מערת המכפלה ולא פבה
בזה על שמחו מועל לבביו ומעשה זה אחז"ל כי מחי מדבר הביבו
להם קבבים עה"ב וכבבקו להובם בחייס ומחו אם כי יודעים ליבם
שיחוחו ואחר הלעה זו אומר מה שמובבל דאין אומרים קדים אחר
המלבד עלמו לדעת לא ידעתי טעם הבון וכי אפבי שלא עשה מעשה
עמיו לא בלילחו מבלם שחח ואם יבל לא בעלהו הא' לבו איבו עושה
מעשה עמו כאבשלום ודוד המלך ע"ה אמר ז' פעמים בבי להעלוחו
מז' מלוכי גיחבם ואליבע אחר לא עשה מעשה עמו בחייס חיותו ולי
מאיב העלה עשן מקבבו וכ"י הוליאו מגיבבם ואם כן לפי טעם הרמב"ן
היה ראוי לומר קדים עבודו אך כ"ל כשהרבב המהבג לטעם הבבי
לא יבימוהו שאבי אבילים לאבוק עמאם בקדיבים כי יטעבו לאו כל
כמיביו להאביב עלמו ולהשליך מיקון בשמחו עליבו ואולי היה מי כמה
שבים והיה מת בזמן אחר או במקום אחר ע"כ אבילים להשחא
מעבבים בדין אלא דלפ"ז כ"ל פשוט דאם בבעת מיחה מהפשטים אבביו ובקמלים
באופן שאין הבסר לאבילים יכול לומר קדים כל יב"ח דטעמא מאי
אינו אומר בק י"ל מוהם דלא לבוי לאבי לבעה בשע שאי נבדא שוי'
בפפ"ה כשיעי וביחא לי' דחסוי לי' כפבם]:

אמנם אי יש נהנה ספק בדבר אי הים דינו כמאבד עלמו לדעת
או לא אפילו אי המיבו עליו בקבורתו וזלזלו בו בכבה"ג
מ"מ לענין אמירת קדים י"ל הדין עם בביו שיאמרו קדיש שהבי בני
הבילבך שיתפיס זע"ז בענין זה שבלם יש לחם זכים זו שאם יבוא היום
שילבוך לומר קדים עבור אבותיו ביב"מ או ביא"ל יותן לו מלקו
בקדיסים ויוב עלי' לס"ח בבהכ"כ ולכשיגיע חזמן הסוא הבי זה
מלקו המגיע מהסותסות והובבר לחפבע שזה מלקו מלא ומעולם ולא"כ
הסותמים שבאו לחסותו מחלקו לגמרי לומר שאינע לו דבר בחופן
שהפקיד חלקו לעולם ע"כ עליהם להביא ראיה כיון שחלקו המגיע לו
מוכה לפניו והוא שלו בכל מקום שהוא וחס רולים להפקיעו בשום
טעבה ולזכות בחלקו לריכים לבבר דבריהם ככל מולא מחבחו שעליו
הראי' והבבים האלו מעבה שבולדו היו בשותפות הקיק שיהיה להם
בהקדיסים ולכשיבוא חזמן שיאותו לחבותיהם יגבו חלקם המגיע להם
חלק לז ועתה כשמת לחביהם ממילא זכו בשלהם והעוזן שמת לחביהם
באופן שהפסידו חלקם לגמרי עליו הראי' להולילו מיד המשותפים זה
כלפע"ל בבול:

ואחר שהחבבו חלי"ם ג' ליבים אלו על בבון בעזה"י בבוא לבידון
לידן שעכ"ם יפה ועוב הוכה הבב המופלא אב"ל דקיק כ"ל
שהבי לא שמעו ס"ם דבר יוליא מפי ר"מ אשר יאמר עליו שדעתו
להעביע עלמו ואמ"ר היה שום רמז לו הוכחה ממעשיו לו אפילו
דבור בפיבום מבל מקום הואיל ולא ראיתיהו מעביע עלמו רק מלאכו
ר"י יום אח"ז עביע בבהר מי יודע מה היה לו וכבר בחבבר כל זה
מדבריהו לעיל באר היעב בחופן שאין עליו שום הקפוק ולא מיבעי'
בענין האבילות שבאתי לחוק עכ"פ לכבוד משפחה יקרה ובבו הלומד
בבית הספר אלא אפילו בענין אמירת קדיש שאפי' היה ככבם עכ"פ
בגדר הספק לא היו האבילים יכולים להוליא מיד בביו לומר עליו
קדיש ויותר מזה כ"ל שבאופן המדובר אם שיבי בקבורתו ומקומו
הראוי שום דבר הבי העביבו עליו הדרך היסרה ולריכים כפרה על זה
ודברי הבב המיפלא אין לריכים חזוק ודברי המעבריים בעלים בקורי
עבבים וכאבב ובוה שאין שאין לחם בעם לחלות ולהשען כלל והי יסעות
שלום עליבו: מ"ד יום ב' בז"ך לעב"י תקקס"ל:
מס"הק סופר מפס"לע:

תשובה שכו

שלום וכ"ע ליב תלמידי הבב המופלג זיה לעבן שופבבי כס"ת
מס"ו ובלף כ"י אבדק"ק פאלאבי יע"א:

יקרתו הגיעבי ע"ד לעדן מ' הוקס על גבאי דמ"ק ב"ם ובולה לסבות
ג' דבבים (מ') מה שבוחבין לזלף על אדבי אמת יין עם ביל"
מעובבים ואמר שאלא בס' אבמת אדם שמבובר הדבר (ב') מה
שבוחבים לקעון ידי אמת ולחת לחוך ידו שבע עץ שקוין [בעפליך]
ואמר בספרי אליבן מבע"ה אמר לאהבן פשוט ידך ופשע קעון עיבך
וקעון ל"ב משמע ידיו פשוטים ולא קעולים (ג') שבוחבים בבי ס"ק
למבוב העשבי' הגדלי' בב"הק וזה לבאורה בגד הדין המבואר בש"ע
י"ל כ"פי שקי"ד וכי פב"מ שסקבינו בבי ס"ק לשאול לת פי מה לעתי
ר"ה בשלם אלה:

אומר בכל המקומות שעבבתי ראיתי מבהגים האלו שלשתן ולא
ליבם בבילים בבי בבילים אמת הבה על הראשון שאומר שאלא
בס' אבמת אדם שמבובר הדבר הי' לו להודיע ליה מקומו בס' הסוא
ומאיזה עיר הוא מבובר כי אפשתי בס' הסוא ולא מלאתי הבה זילוף
סיין מבואר ביבולמי פס"ב דשקלים שעושים זילוף על מעוהו ובילים כי
לאמור בס' מעבר יבק הגדול הבדפס באמע"ל בחלק שפתי ובבות פי"ל
ד"ה הבילים שמופפים על ראשו אולי יהיה להסתיר כתות הדין וכחב
עוד בילה ימוז הסעבת כמות המלבות ע"ם שהאריך בשתי הוכה
שאין לבו מלב בהס אם כן הבי יין והבי בילה ומאן ספין ומאן משוב
לבעל זה בשבם שבזבר בבמ"ל ס"פי שב"ב:

קימוץ ידיס עם (שבעפליך) לא מלאתי כעת אך בהיותי בק"ק
(פרוקע"ן) מבני מ"ק מתעסק בקבורת מתים היה מבגלי
בפומי' בקימוץ ידיס שעושים לוחת הסס הקדוש שמבוויכים המוחלים
בשעה שאומרים בדמיך חי שמליכים אותיו אד"י ועל שבעפליך אמרו
עעס קלוש וחלוש שבוזו שמאמיבים בחייס שמתים וגלגול מחילות
שיעבן בקומו על העלים אלו והעלים אלושים וקלושים והעעס אלוש
וקלוש מ"מ לא לחבס בקבע בחחלה והמתחיל לא עיבס ולא כביל היה
כיון שבמשבו אחביו בכל המקומות עכ"פ מ"ם זה הלמדן ראי' לחיבך
מדאמר לי' מבע"ם לאהבן פשוט ידך קעון עיבך לא ראה יפה חחס
אלחא אחביתי הוא כי כל אדם בשעת מיתה מהפשטים אבביו ובקמלים
עיבו על הבוב והלדיקים אלו לא ראו שהשלום כה המיתה באיבבים
הקדושים

(ה) ׳אַךְ׳ לְהָבִיא אֶת הַחוֹנֵק עַצְמוֹ יָכוֹל כְּשָׁאוּל תַּלְמוּד לוֹמַר ׳אַךְ׳ יָכוֹל כַּחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה תַּלְמוּד לוֹמַר ׳אַךְ׳.

מִיַּד כָּל חַיָּה זֶה הַמּוֹסֵר אֶת חֲבֵרוֹ לַחַיָּה לְהָרְגוֹ ׳מִיַּד אִישׁ אָחִיו׳ זֶה הַשּׁוֹכֵר אֶת אֲחֵרִים לַהֲרֹג אֶת חֲבֵרוֹ. דָּבָר

מסורת המדרש
יכול כשאול ב״ק צא:

וכלומר כל בשר שנתלש ונעשה כשר בעוד שנפשו של בעל החי היתה עוד בדמו, לא תאכלו (עפ״י הגמי שם, ועיין שם עוד דינים ודרשות בזה, ועי׳ לעיל בסימן ח׳, בענין דם מן החי, עי״ש).

״ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, מיד כל חיה אדרשנו, ומיד האדם מיד איש אחיו, אדרוש את נפש האדם״ — ואף שבהמשך הכתוב הוא אומר שידרוש ה׳ את דין שופך דם אחיו, התחיל ואמר — **״אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש״** — **להביא** — לכלל חיוב, כרוצח שופך־דמים — **את החונק** — את — **עצמו**, וכלומר: **״את דמכם לנפשותיכם אדרוש״** — **מיד נפשותיכם** — **של עצמכם** — **אדרוש את דמכם״** (ב״ק צא:) — **״מיד עצמכם אדרוש״** (רש״י שם) — את דין דמכם, שאבדתם עצמכם לדעת, ואמר: ״את דמכם לנפשותיכם אדרוש״ — אדרוש את דין הוצאת נפשכם, גם בחנק, שלא בהוצאת דם, כאילו שפכתם דמכם, שאין הפרש במוציא את נפשו על ידי שפיכות דם, או בלי שפיכות דם (ועי׳ רז״ו). ומעתה — **יכול** — אני לומר, שאפילו ההורג את עצמו — **כשאול** — מלך ישראל, שהקיפוהו האויבים במלחמה, והתקרבו אליו להתעלל בו וליסרו במיתה אכזרית, והוא חשש מפני חילול ה׳, שיומת מלך ישראל בבזיון בידי האויבים (עי׳ הערה), ולכן המית עצמו בנפלו על חרבו כמסופר בדברי הנביא (שם לא, א-ד), יכול יתחייב בדין־שמים כמאבד עצמו לדעת, ח״ו — **תלמוד לומר** — בא הכתוב ללמדנו ולומר: **״אך״** — למעט, שאין שאול נידון ח״ו על מעשהו כי לא היתה בידו אפשרות אחרת להנצל ולמנוע חילול שם שמים. עוד בא הכתוב למעט, המוסר עצמו להריגה על קידוש ה׳ אף שהיה בידו אפשרות אחרת, כי — **יכול** — אני לומר, שהמוסר עצמו להריגה — **כחנניה מישאל ועזריה**, שמסרו עצמם למות בכבשן האש בידי נבוכדנצר, מפני שלא רצו להשתחוות לצלמו, כמסופר בספר דניאל (ג, א-כג), ואף שהיתה בידם אפשרות להתחבאות עד שתעבור גזירת המלך (כמבואר במדרש שה״ר פו,ח) מסרו עצמם למיתה, יכול יתחייבו בדין־שמים על זה — **תלמוד לומר** — בא הכתוב ללמדנו ולומר: **״אך״** — (ועי׳ רז״ו) למעט, שאינם נידונים על מסירתם לאבוד נפשם, ואדרבא, ראה מה נדרש למעלה (בסימן ט) את גודל מעלתם ומעלת הנהרגים על קידוש ה׳.

״מיד כל חיה אדרשנו״ — אין הכתוב בא לומר שחיה הממיתה את האדם תהא נידונה על מעשיה, שהרי אין בעלי החיים בני בחירה, ולא בני מצוה, ולא בני עונשים (וכדברי האומר כן למעלה כו, ו, ועי״ש, רז״ו), אלא — **זה המוסר את חבירו לחיה להרגו** — וזהו: ״מיד כל חיה״ — מיד כל מי שמסבב את הריגת חביריו על ידי כל מין חיה — ״אדרשנו״ — את דם הנרצח, מיד האדם, הגורם לכך. ״ומיד האדם, מיד איש אחיו, אדרוש את נפש האדם״ — ואף שאם היה הכתוב אומר ״ומיד האדם אדרוש את נפש האדם״ אני יודע שהקב״ה דורש את דין הרוצח את חבירו, הוסיף הכתוב לומר — **״מיד איש אחיו״** — **זה השוכר את אחרים להרוג את חבירו** — שהוא נידון בדין שמים כרוצח עצמו, וזהו: ״מיד איש אחיו״ — מיד האיש שהוא שוכר את אחיו, חבירו הדומה לו

ורין אותו מִפְּנֵי הַחֻלְדָּה
אֲרִי רוֹאֶה אוֹתוֹ וּבוֹרֵחַ
מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מֵת מְשַׁמְּרִין
ולא יְנַקְּרוּ אֶת עֵינָיו כָּל
ת מֵת נִטַּל מוֹרָאוֹ מִן
ם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה׳.

זי אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָּמוֹ
דָם הָרִאשׁוֹן שֶׁלֹּא הֻתַּר
מִן הַחַי אֲבָל בְּנֵי נֹחַ
ובָר מִן הַחַי.

— רבי שמעון בן אלעזר
מפני החולדה, מפני הנחש,
בעלי חיים שלא יתקפו את עיני
אה אותו ובורח, שאימת מבט
ז, כמו — עוג מלך הבשן,
לא ינקרו את עיניו — שהם
ז ובלי שינסו להלחם בו ולהמית
ו — מוטל — על הבריות,
ר הכתוב: ״ומוראכם וחתכם
, ואימתכם כשאתם בחיים (ועי׳
מה לו כבהמה״ — ״ונקנסה עליו
ז).

י לכם את כל״, וכתוב שלאחריו
איבו, בשם רבי יוחנן —
בשר לאכילה, דכתיב — במעשה
עץ אשר בו פרי־עץ..., לכם יהיה
ז ולחיות נתתי העשבים והאילנות
— לא הוזהר על אבר מן
ח שהותרו לבשר־תאוה —
כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה
קרתי לאדם לאכול, ״נתתי״ לכם
זי, לומר — לא יהא אבר מן החי
ו, על כן בא הכתוב מיד ואומר
אבר מן החי, שלא לאכלו,

יונתן בן עוזיאל

בְּתַקּוּפַת נִיסָן וְקוּרָא בְּתַקּוּפַת טֵבֵת וְחוּמָא בְּתַקּוּפַת תַּמּוּז וְקַיְטָא וְסַתְוָא וְיָמֵי וְלֵילֵי לָא יִתְבַּטְּלוּן׃
א וּבְרִיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹם פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת אַרְעָא׃ ב וְדַחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יְהֵי עַל כָּל חַיַּת
אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּתְרַחֵשׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידֵיכֶם יִתְמְסָרוּן׃ ג כָּל רִיחֲשָׁא דְּהוּא חַי
דְּלְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כִּירוּק עִסְבָּא יְהַבִית לְכוֹן יָת כּוּלָּא׃ ד בְּרַם בְּשַׂרָא דְּתַלִּישׁ מִן חַיּוּתָא חַיָּא בְּזַמְן דְּבְנַפְשֵׁיהּ
בֵּיהּ אוֹ דְתַלִּישׁ מִן חַיּוּתָא נְכִיסְתָּא וְעַד דְּלָא נַפְקָא כּוּלָּא נִשְׁמָתָא לָא תֵיכְלוּן׃ ה וּבְרַם יָת דְּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן
אֶתְבַּוֵּעַ מִן יְדָא דְּכָל חַיָּתָא דְּקַטְלָא לְבַר נָשָׁא אִיתְבַּוֵּעִנֵּיהּ דְּאִיתְקַטְלָא עֲלֵיהּ וּמִידָא דְּאֵינְשָׁא מִיַּד גְּבַר

בעל הטורים

ונח. ג׳ כמס׳ הכא ימידך ולא כמ״ש מכן לאמרו כך לאמור לקל עלמו וכולו סלכר. לומר כמו שמסול לכרוב עלמו כך לאמור לקל עלמו וכולו ולא לם דמכם לנפשותיכם ולא לם הלכר שלמילו סדכור מדרום. ולא לם טמלה לומר שמכל מיה מדרשנו כין מעלה כין סהולה:

פי׳ יונתן

נד) כשרת דמים מתיותת. פי׳ לאכר מן כחי׳ דמו בנפשו לו דמים מחיותת נכיסתא פי׳ דמוגס מן בהמה שחיטה ועד שלא יצלה נשמתה ובייש כדדייק כפ״ד׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

כדמשכח גבי קין כי מוד כל יומי הארץ וגו׳: (ה) ולך לם דמכם וגו׳. מזהרה לחוקק עלמו ולמרו כב״ר יכול לפי׳ כמלכים מיסלו ועוקיים
פ״ל לך מירוש לכול לפילו לפי׳ כמו לו שמפרו עלמן לקלום הסם שלא יוכל לחכול בעלמו לם סוף ילא שלא יוכל בעלמו לעמוד לכפיון ת״ל לך
כי בשעת הסמד יכול לפסור עלמו לפיתה ולכרוג עלמו. וכן בשמול כן קיים שלמר לנערו שלוף מרכך ודקרני כה וכו׳ ת״ל לך שלם ילא
לדם שלא יפשו לו יסולין קשים שלא יוכל לפכול ולעמוד לכפיון מיכול לכרוג לם עלמו. ומכלן מכיון לליס לוחן שמולפין לפיוקן
בשעת הגזירה. ויש שמוסלין ומפרשים כן יכול כמכניה ומכיליו שבכל נמקרו למיתה ת״ל לך לכל לוגו יכול לכרוג לם עלמו יכול
בשמול שעסר עלמו למיתה ת״ל לפי׳ שלוגו יכול לחכול בעלמו כלל ושמול שלא בכעות חכמים שבה מסר״ם כר לכרהם שמבונס
לוכמן. ומעשה ברב אחד שנתם הלכה תינוקות בשעת הסמד כי היה ילא שיפכירוס על דת והיה רב אחד עמו והיה כושם עליו כיוסר
וקרלו רולא והוא לא היה חושש. ואמר לוחו לרב לם כדבכי יהרג לוחו רב כמיתה עשונה וכן היה שנתפסו מבו״ם והיו פוסמין מוכי
ונוחמין חול כין הענול והכשר ואמר כן נחבעלה הגזרה ולם לא שמע לוחן שתינוקות סיו גילולין:

אבן עזרא

רק לא ידענו אחד מהו אלף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע׳. קור. כנגד החום. וקיץ כנגד החום
והם כנגד ארבע תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי
מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן יאוב העודף ויחסר ויוסיף
על החסר עד היותם בשוה: (ב) ותחתכם. מפעלי הכפל
מגזרת תרגום חתת. כמו תתתכם: ככל אשר תרמס האדמה.
הטעם על האדמה. או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו
כי בידכם. וי״ת כי כי״ת בכל ובכל מקום ווי״ן והקרוב
שהוא דבק עם מורחכם: (ג) כל רמש. שם כללי לחיות
השדה ולבהמות היבשה ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מוחר
לאכילה: כירק. על שני משקלים. וכן תנור עשן. כעשן
הכבשן: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם
נפשו שהוא דמו לא תאכלו. כטעם לא תאכל הנפש עם
הבשר. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. וזאת הנפש
המתנועעת והמרגשת היא הנוף: (ה) ואך את דמכם.

איהו תפרש כי נזרת מלך היא וזה שנם סקול יסקל חשור ולא יאכל את בשרו ואינגו לחענש את בעליו בממון כי אפילו שור

אור החיים

בשור המלעדין ומעם זה יושיל לכל דגו בהכרח אכל עכ״פ
ענוש יענש על אשר אינגו שומע בקול האלהים ויחתנה
משור המתלמד כי הוא מוחר האדם מן הבהמה למאוס
ברע בהכירו ולבחור בטוב והועיל בטענת רע מנעוריו שלא
יתבעם ה׳ עליו כ״כ שגרלה שהפליא לעשות כי יש לו סיבה
להרשיע לגד ליתודו מנעוריו:

כל רמש אשר הוא חי וגו׳. יש לדעת למה לא הותר הבשר
לאדם אלא לגם וגרלה כי גם משלו נתנו לו לג׳ סיבות
הא׳ שבאמלעותו מגלה ה׳ לקיים המין וזולתו לא היה מקייים
מן הרמש בלא אדם וכזה זכה הוא בהם כ׳ שהוא מרמ בהם

ויגע

שמגם שם המומר לבד שבאו אמי שפיר כי שמוש׳ מגד שמייתו גם כי יזקין לא יסור ממנו מילמו: שאל אחר שמבול שנמשר המומר שלבן
ומוראכם ותחתכם וגו׳. שם״פ שבכר נאמר וירבו ורבת שיש וגו׳ מ״מ מוסיף כאן שמולא ותחתם לפי שמתיר לאוכלם ולאכול
מבשר ולמה יגר שבור לשבח ולא ימחה בנבעלו שם לא כי יד ס׳ משחה זאת כי שניל מולאו של אדם על כל שבעלי חיים

אבי עזר

(ג) (כירק עשב על שני משקלים). כי ירק יש לו שנים משקלים.
בשם לקודות ירק לא היה ישעיה ע״ו. ומשקל שמול ואחר כל
ירוק ידלוס איוב ל״ח. ובשני קמלים כגן שירק. וכן עשן לו שני
משקלים. בשני קמלים ובשם לקודות. וכן הכל יש לו שני משקלים.
מיין קשלת ר׳ כ׳ אמה אמי על כעל הגה בשלגליו׳ עוכה שבחר לדבכי

רמב״ן

לשבטי בני ישראל: (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה
ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל
נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים: (ד) אך בשר בנפשו
דמו. כתב רש״י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי
אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי א״כ יאסר בשר
בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי המשפט איננו נכון. ולפי המדרש
אינגו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי
חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל
פירושו אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר
דמו הוא: (ה) דמכם לנפשותיכם אדרוש. כלומר דמכם שהוא
נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש
לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא
וכמותו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו
בעוף או בבהמה. והנכון שיאסר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש
הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב
מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו
דרשו בו תורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש מיד כל
חיה אדרשנה תמה אני אם חדרישה כמשמעה מיד החיה כמו
מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל
שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתפרוש
את בשרו ואיננו לתענש את בעליו בממון כי אפילו שור

כלי יקר

נהקשות הכי הכתוב אומ׳ כמעשה מרן מלכים וגו׳ וכמעשה מרן
כנען וגו׳ פוטון זה לזה וא״כ למה לא תקיים סתרן את יושבי מרן
מלכים המשכן קשה מרן כנען את הגוי אלא לפי שאלן מלכים נושמה
כיוש זמם ומין נתלות עוד משעם כאמרן ס״כ למה תקיים כי די כזה
אם הגוי המוטל יקבלו מוגשם על מרלה אבל מ״י לא נוגמה מרגיין
יש נתלות מארן לכך נאמר ולא אם מכת ולא אם מרן כמקומו כע״ם לכך נאמר אחר מכול זה לא אוסיף עוד לקלל את
סאדמה בעבור האדם כי מלבון ולהלן אין נתלות עשב אדרם בארן
כ״ם כילנו אדם אמונה כמו מן הגחש ומן אמאל לוקבו זה שנתן
עשב לדבר כי יגר לב האדם רע מנעוריו שעיקר חטאו יסים תלוי
בילנו ולא כאומר אסרן. והמופת על זה כי כדול אמבול בעיב ובל
יגר מחשבות לבו רק רע כל היום ר״ל אולך היום ר״ל אולך ורגע מיום ליום ואמר
זה תלוי ודאי כאומר אסרן לא אגר את אבלמי אדם כי ביאיים
חטאם ואוכך ימים אחרונה ואין לא יגחם אחר׳ עלרעתו בכולה בעני׳
אמו אין נתלות אמנם כי אם כיגר אדם המתגבר ביותר ביאי נעכוחו אבל כי יזקין לא יסור ממנו מילמו: אבל אחר אמבול שנמשר אומר אדרן
כיום כי מנעוריו לבד אבאו אמי שפיר כי אמונ׳ אגר אמייתו גם כי יזקין יקקח עין אבלו ולא יגוב לבאלה לבך לא נאמר כל

ספורנו

את הקלקול שנעשה בח בבבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני
עושה כי אז ישיב מחלך השמש אל קו משות חיום כמאו ויהיה
תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו
שהיה קודם המבול כאמרו כי תעבר בן מאה שנה ימות ותחומא
בן מאה שנה יקולל חוט רצה באמרו מוצאי בקר וערב תרגין:
(ד) אך בשר בנפשו. אך בשר של חי בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת מותר לבני נח: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם

אדרוש

אונקלוס

וְקוּרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא
וְסִתְוָא וְיָמָם וְלֵילְיָא לָא
יִבְטְלוּן׃ א וּבְרִיךְ יְיָ יָת
נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן
פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת
אַרְעָא׃ ב וְדַחֲלַתְכוֹן
וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל
חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל
עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי
תִרְחַשׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי
יַמָּא בִּידֵיכֶן יְהוֹן מְסִירִין׃
ג כָּל רִיחֲשָׁא דְּהוּא חַי
לְכוֹן יְהֵא לְמֵיכַל כִּירוֹק
עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת
כּוּלָּא׃ ד בְּרַם בְּשַׂרָא
בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא
תֵיכְלוּן׃ ה וּבְרַם יָת
דְּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן

. סהכדרין לט. ולא לם. כנגד קמלת לא פהכדרין ק

רש״י

מס ביותר כמו שמצינו במסכת יומא
מקוייפא: ויום ולילה לא ישבתו.
ת המנוי שלא שמשו ט המזלות י ולא
ה (כ״ר פכ״ה ופ׳ לד): לא ישבתו.
ב מלהתנגן כסדרן: (כ) ותחתכם.
חתת (חיוב ו׳). ואגדה לשון חיות
מ) שכל זמן שהתינוק כן יומי מי אין
ן העכברים עונג מלך הכשן מת לריך
שנאמר ומורחכם ותחתכם יהי׳ אימתי
ויות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם
מהדרין קק) שלא הרשיתי לאדם
ן עשב ל ולכם כירק עשב שהפקרתי
לכם את כל: (ד) בשר בנפשו.
הוי ם כלומר כל זמן שנפשו בו
בנפשו דמו. בעוד נפשו בו:
כלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו
דם מן החי: (ה) ואך את
תרתי לכם נטילת נשמה בבהמה

פני האדמה מחוס הסמם לף שפי׳ בחוך
ר׳ מעסר הימים ע״ו שיטול הזמן קמ״ש
: היה אזרת בחלון התיבה כי לא למנס
מורה לאשוה ממול מוער וכו׳ לו ע״ו
ן מוב (כ״מ בכ״ר ע״ש ג״מ) לו ד״ל
פלאות מחולמו: כ שלא תסכם ישבחו
נוחה שנכח ממלאכה זו אבל הפעולה
זיר לגם הבשר יוחר מלאדם בלע״ד לפי
מים האחד לא מהיכו אבל בזמן המבול
ם כ׳ סלפ״ם הנוסחא הנכונה שמלאתי
. וב׳ מן בנפשו בחקום עם כלנו אומר
׳ בנפשו דמו זפי׳ הבשר בעודו
נפשו בו ולא אמר לגמון הבחוב בשר עם
זר לפיכך פי׳ בנפשו בעוד נפשו בו וכו׳:
(קל״מ)

חי: דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת מותר לבני נח: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם

אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן
קרחה מה לי זקן אחד מאנשי ירושלים בבקעה
זו הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים וארבע
עשרה רבוא וכירושלים הרג תשעים וארבע
רבוא על אבן אחת עד שהלך דמן ונגע
בדמו של זכריה לקיים מה שנאמר °ודמים
ברמים נגעו *אשבידה לדמיה דזכריה דהוה
קא מרתח וס"ל אמר מאי האי אמרו ליה דם
זבחים דאשתפך איתי דמי ולא אידמי אמר
להו אי אמרתו לי מטבח ואי לא מסריקנא
לבשריכו במסרקי דפרזלי אמרי ליה מאי
נימא לך נבייא הוה בן דהוה קא מכחת לן
במילי דשמיא קטלינן עילויה וקטלינן ליה והא
כמה שנין דלא קא נייח רמיה אמר להו אנא מפייסנא ליה אייתי סנהדרי
גדולה וסנהדרי קטנה קטל עילויה ולא נח בחדים ובתלות קטל עילויה
ולא נח אייתי תינוקות של בית רבן קטל עילויה ולא נח א"ל זכריה זכריה טבים שבהן איבדתים ניחא לך
דאבדינהו לטולהו כדאמר ליה הכי נח בההיא שעתא הדדר תשובה בדעתיה אמר ומה אם על נפש אחת
כך ההיא גברא דקטל כל הני נשפתא על אחת כמה וכמה עדק אול שדד שטר פרטא בביתיה ואגייר
תנא °נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה מבני בניו של דמן למדו תורה בבני ברק מבני בניו של
סיסרא למדו תוקעות בירושלים מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן אינון שמעיה ואבטליון היינו
דכתיב °נתתי את רמה על צחה סלע לבלתי הבסות °הקול קול יעקב והידים ידי עשו הקול זה אדריינוס
קיס־ שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי מצרים קול יעקב זה
אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי לה ארבעה אלפים רבוא והידים ידי עשו זו מלכות
הרשעה שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו דבר אחר הקול קול יעקב אין לך תפלה
שמועלת שאין בה מורעו של יעקב והידים ידי עשו אין לך מלחמה שנעתרת שאין בה מורעו של עשו והיינו
דא"ר אלעזר °בשם לשון תחבא בחרחור לשון תחבא אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב °על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון מלמד שהראהו הקב"ה לחזר הורבן בית ראשון וחורבן בית שני תורבן
בית ראשון שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בית שני דכתיב °זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא רבי אמי ואמרי לה כמתניתא תנא
מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים אמרו אם אנו משבעין בים אנו
באין לחיי העולם הבא ודש להן הגדול שבהן °אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים מבשן אשיב מבין
שני אריה אשיב ממצולות ים אלו ששבעין בים כיון ששמעו ילדות כך קפצו כולן ונפלו לתוך הים ונשאו
ילדים ק"ו בעצמן ואמרו מה הללו שורבן לכך כך אנו שאין דרכנו לכך על אחת כמה וכמה אף הם קפצו
לתוך הים ועליהם הכתוב אומר °כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה ורב יהודה אמר זו אשה
ושבעה בניה אחיותו קמה לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה °אנכי ה'
אלהיך אפקדו וקטלוהו ואחיותו לאיתך לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה
°לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר
להו כתוב בתורה °ווכח לאלהים יחרם אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים
אמר להו כתוב בתורה °לא תשתחוה לאל אחר אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת
כוכבים אמר להו כתוב בתורה °שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו
ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה °וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים
בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת
כוכבים אמר להו כתוב בתורה °את ה' האמרת וגו' וה' האמיתך היום כבר נשבעו להקדוש ברוך
הוא שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת א"ל
קיסר אישרי לך נושפנקא ונחזן ושקליה כי הוכי דלימרו קביל עליה הרמנא דמלכא א"ל הבל עלך קיסר הבל
עלך קיסר על כבוד עצמך כך על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה אפקדו למקטלה אמרה להו אימה
יהבוהו ניהלי ואינשקה פורתא אמרה לו בניי לכו ואמרו לאבודם אביכם אתה עקדת מובח אחר ואני עקדתי
שבעה מזבחות אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה יצתה בת קול ואמרה °אם הבנים שמחה ר' יהושע בן לוי
אמר זו מילה שניתנה בשמוני ר' שמעון בן לקיש אמר אלו ח"ח שמראין הלכות שרשמה בעצמן דאמר רבא
כל מילי ליהוי אינש בנפשיה בר משרשה ודבר אחר רב נחמן בר יצחק אמר אלו תלמידי חכמים שמשתין
עצמן על דברי תורה כדי שמעון בן לקיש °דאמר ר"ש בן לקיש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית
עצמו עליהם שנאמר °זאת התורה אדם כי ימות באהל וגו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ארבעים פאה
קצוצי

זה אחריתם קיסר שהרג בנאלכסנדריא. והא דאמרי' בהאיגל (סוכה מב:) דאלכסנדרום מוקמן הרגים והסרינה שמת פעמים מחיסנה: קפצו סלע ונפלו לתוך הים. והא דאמר בתמיד ע"ז (דף יח) משבר שיעלה מי שמאה ולא יחבל בעצמו הכא יחלוש הוו מסרין בתחתיהן (סוטה דף ט:) אלמלי עבדו לאמיה מיפלא ומוריה פלחו לגלמא ושור דעליה הוו מעבדין לאתן: ואיתיהו. לקמיה. שיקול קיקלי מייתי. ובמזרקא תמר דקמה אמר אמי והכתי לא יהיה לך כל

ולא נח אייתי תינוקות של בית רבן קטל עילויה ולא נח א"ל זכריה זכריה טבים שבהן איבדתים לטולהו כדאמר ליה הכי נח בההיא שעתא הדדר תשובה בדעתיה אמר ומה אם על נפש אחת כך ההיא גברא דקטל כל הני נשפתא על אחת כמה וכמה עדק אול שדד שטר פרטא בביתיה ואגייר
תנא °נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה מבני בניו של דמן למדו תורה בבני ברק מבני בניו של סיסרא למדו תוקעות בירושלים מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן אינון שמעיה ואבטליון היינו
דכתיב °נתתי את רמה על צחה סלע לבלתי הבסות °הקול קול יעקב והידים ידי עשו הקול זה אדריינוס קיס־ שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי לה ארבעה אלפים רבוא והידים ידי עשו זו מלכות הרשעה שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו דבר אחר הקול קול יעקב אין לך תפלה שמועלת שאין בה מורעו של יעקב והידים ידי עשו אין לך מלחמה שנעתרת שאין בה מורעו של עשו והיינו
דא"ר אלעזר °בשם לשון תחבא בחרחור לשון תחבא אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב °על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון מלמד שהראהו הקב"ה לחזר הורבן בית ראשון וחורבן בית שני תורבן
בית ראשון שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בית שני דכתיב °זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה אמר רב יהודה אמר שמואל ואיתימא רבי אמי ואמרי לה כמתניתא תנא
מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים אמרו אם אנו משבעין בים אנו
באין לחיי העולם הבא ודש להן הגדול שבהן °אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים מבשן אשיב מבין
שני אריה אשיב ממצולות ים אלו ששבעין בים כיון ששמעו ילדות כך קפצו כולן ונפלו לתוך הים ונשאו
ילדים ק"ו בעצמן ואמרו מה הללו שורבן לכך כך אנו שאין דרכנו לכך על אחת כמה וכמה אף הם קפצו
לתוך הים ועליהם הכתוב אומר °כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה ורב יהודה אמר זו אשה
ושבעה בניה אחיותו קמה לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה °אנכי ה'
אלהיך אפקדו וקטלוהו ואחיותו לאיתך לקמיה דקיסר אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה
°לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים אמר
להו כתוב בתורה °ווכח לאלהים יחרם אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת כוכבים
אמר להו כתוב בתורה °לא תשתחוה לאל אחר אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת
כוכבים אמר להו כתוב בתורה °שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו
ליה פלח לעבודת כוכבים אמר להו כתוב בתורה °וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים
בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אפקדו וקטלוהו אחיותו לאיתך אמרו ליה פלח לעבודת
כוכבים אמר להו כתוב בתורה °את ה' האמרת וגו' וה' האמיתך היום כבר נשבעו להקדוש ברוך
הוא שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת א"ל
קיסר אישרי לך נושפנקא ונחזן ושקליה כי הוכי דלימרו קביל עליה הרמנא דמלכא א"ל הבל עלך קיסר הבל
עלך קיסר על כבוד עצמך כך על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה אפקדו למקטלה אמרה להו אימה
יהבוהו ניהלי ואינשקה פורתא אמרה לו בניי לכו ואמרו לאבודם אביכם אתה עקדת מובח אחר ואני עקדתי
שבעה מזבחות אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה יצתה בת קול ואמרה °אם הבנים שמחה ר' יהושע בן לוי
אמר זו מילה שניתנה בשמוני ר' שמעון בן לקיש אמר אלו ח"ח שמראין הלכות שרשמה בעצמן דאמר רבא
כל מילי ליהוי אינש בנפשיה בר משרשה ודבר אחר רב נחמן בר יצחק אמר אלו תלמידי חכמים שמשתין
עצמן על דברי תורה כדי שמעון בן לקיש °דאמר ר"ש בן לקיש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית
עצמו עליהם שנאמר °זאת התורה אדם כי ימות באהל וגו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ארבעים פאה
קצוצי

חזיא למלאכה. ואקשי עלה ממתני' דתנן אין מוכרין להם דובים וארויות ולא כל דבר שיש בו נזק לרבים טעמא דיש בו נזק לרבים הא אין בו נזק מוכרין כגון בארי תרבות [691] ולמלאכה לא חיישינן. ופרקי' אמר רבה בר אבוה [691]* בארי שבור ואליבא דרבי יהודה דשרי במתני' בשבורין. רב אשי אמר סתם ארי שבור הוא אצל מלאכה, פי' רב אשי אתא למימר דלעולם מתני' אפי' בארי שלם ואפילו אליבא דרבנן ושאני ארי דאפילו הוא שלם הרי הוא כשבור מעיקרו דלא חזי למלאכה כלל, ואפי' רבנן דאסרי בבהמה שבורה הכא שרי לגמרי וליכא משום חשש הרואים דכולי עלמא ידעי דלא חזי למלאכה [692].

[טז, ב] ה"ג וכן גירסת רש"י **ואפילו במקום שמוכרין להם בהמה דקה חיה גסה אין מוכרין.** אבל לא גרסינן חיה דקה [693] דבהא ליכא למאן דאמר דחמירא טפי מבהמה דקה, ותמה על עצמך שהרי אפילו בחיה גסה איכא למאן דאמר דלא הויא אלא כבהמה דקה תדע דבסמוך דאקשינן מהא מתני', מתקיף לה ר' נחמן בר יצחק מאן לימא לן דארי חיה גסה היא דילמא חיה דקה היא, דאלמא אי הוי חיה דקה לא תיקשי לן וש"מ דמתניתא לא אסר בחיה דקה כלל. והכי פירושה כשם שאין מוכרין להם בהמה גסה כך אין מוכרין להם חיה גסה, ולא תימה משום חשש רביעה ובמקום שחשודין על הרביעה וקמ"ל דחיה גסה מקבלת רביעה. אלא אפילו במקום שמוכרין בהמה דקה ולא חשידי לרביעה חיה גסה אין מוכרין דחיישינן למלאכה, ותיובת' דרב חנן בר רבא בלחוד תיובתא.

וחיה גסה מיהא מאי מלאכה עבדא. פי' דאילו חיה דקה ליכא למ"ד כדכתיבנא לעיל וגם זו ראיה לדברינו. אמר אביי אמר לי מר יהודה דבי מר יוחני טחני רחיא בערודי פי' וערוד חיה גסה היא [694].

[א"ה, יז, א. ראה תוספת בסוף הספר.]

[יז, ב] **מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים.** פי' כולם ולא נפרעתי מכיס של צדקה, וזה היה לפנים משורת הדין [695] ולכך א"ל מחלקך יהא חלקי. וטעמא דהא מעות של צדקה עד שלא באו ליד גבאי מותר לשנותם [696], כלומר ללוותם ולפרוע אחרי', וקיימא לן נמי בגבאי צדקה שנתנו לו מעות בשוק יתנם לתוך כיס של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם [697], דאלמא מעות שנתערבו או נתחלפו בשל חולין לית לן בה. והא ודאי לא שני לן בין משנה או מערב אותן לנתערבו מאליהן, דהא תלמוד [697]* טעמא דשרי משום דאין בהם משום קדושה [698] וליכא קפידא אלא שלא לעשות בו גזל לעניים וזה ברור.

[יח, א] הא [698] דאמרינן בהגדה דרבי יוחנן [699] בן תרדיון [700] מוטב שיתננה [701] מי שנתנה ולא אחבול בעצמי. כתוב בגליוני התוספות [702] שהיה אומר ר"ת ז"ל דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול בעצמו. והכי איתא

לשיטתו טו, א ד"ה ורבי. 691 כ"פ רש"י וכ"ה במאירי ודלא כראב"ד שפירש כגון חיה אחרת דלית בה נזק ומשמע דארי תרבות אסור. ועיין סנהדרין טו, ב מחלוקת אמוראים אם יש תרבות לארי. 691* לפנינו: בר עולא. וכ"ה בדפ"ח כאן. 692 כ"ה בתוס' ד"ה ארי. וכ"פ הרשב"א והאריך בזה. וכ"ה במאירי ועוד מפרשים. ונראה שאף הרמב"ם פירש כן, דהנה הרמב"ם ה' שבת פ"כ ה"ג פסק כרבנן דאף שבורה אסור למכור. ובה"ה שם פסק דבכ"מ אין מוכרין חיה גסה, וא"כ קשה לכאורה מ"ש בה' ע"ז פ"ט ה"ח: אין מוכרין להם הבר שיש בו נזק לרבים כגון דובים וארויות, אמאי נקט טעם דנזק לרבים הרי אף בשאין בהם נזק אסור למוכרן. אבל אם נימא דהרמב"ם יפרש דרב אשי אמרה גם לרבנן וכפירוש רבינו, ע"ל דהרמב"ם צריך לטעם דנזק לרבים מכח אתקפתא דרב נחמן טז, ב דדילמא ארי חיה דקה הוא. 693 אבל בתוספתא פ"ב ה"א הגוסח: חיה דקה. וכ"ג ר"ח וראב"ד ותורה"ד, וכ"ה בכי"ס, וגבחי' הרשב"א האריך בזה ומסיק כרש"י. וברמב"ם ה' שבת פ"כ ה"ה נמי לא אסר אלא גסה. 694 עיין בחי' הרשב"א. 695 נראה שמפרש כלשון ב ברש"י ועיין בתוס' ר"א. 696 ערכין ו, א. 697 ב"ב ח, ב. 697* לתיבה זו אין פירוש. ונראה דצ"ל כמו שכתוב בדפ"ח: קאמר תלמודא. 698 דיבור זה חסר בדפו"ח, ובדפוס ראשון נד' להלן יט, כ. וכאן קבענוהו במקומו. וכן הובא בריטב"א שבע"י. 699 לפנינו: ר' חנינא ונראה שהוא ט"ס, ובריטב"א שבע"י: ר' חנינא. 700 אולי צ"ל: אמר.

במדרש [703] כתיב [704] אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו יכול אפילו כשאול מלך ישראל [705] פי' שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת תלמוד לומר אך מיעט. דבכי האי גוונא שרי. ומכאן לומדין לשחוט הנערים בגזירות מפני העברת הדת. ע"כ מצאתי בגליוני התוספות [706] והם דברים שצריכין תלמוד ועיון גדול, אלא שכבר הורה זקן. ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה [707].

[יח, ב] **נשא ונתן איכא ביניהו.** פי' דלר' מאיר דאמר דכולהו מזבלין שם זבול לע"ז הוו להו כלהו כיריד של ע"ז [708] ונשא ונתן בכלם אסור [709]. ואילו לרבנן אם נשא ונתן במקצתן שאין מזבלין שם ע"ז כגון שראה כן מרחוק שלא היו מזבלין זבול ע"ז וקרב שם נהי דעבד איסורא שקרב למושב לצים אם נשא ונתן מותר כך פי' הראב"ד ז"ל [710].

אמר רב קטינא כל המתלוצץ מזונותיו מתמעטין שנאמר [711] **משך ידו את לוצצים.** פי' דהקב"ה שפותח את ידו ומשביע לכל חי רצון [712] מושך מן הלוצצים אותו את ידו ומזונותיהם מתמעטים [713].

[יט, ב] **על פלגי מים** [714] **אמר רבי תנחום בר חנילאי לעולי ישלש ארם שנותו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד.** פי' דריש מים תורה ודריש פלגי מלשון חלוקה כהדא דכתיב [715] כי בימין נפלגה הארץ ופריך ומי ידע כמה חיי ומהדרינן כי קאמרינן ביומי, וי"מ [716] ימי השבוע דבהא לא אמרינן מי ידע כמה חיי. וי"מ [717] שיחלוק כל יום ויום לשלשה חלקים. מיהו לכולהו פירושי אינם חלקים שוים, אלא שילמוד משלשתן אבל כל אחד כפי מה שצריך ומועיל יותר [718]. ואומר רבינו גר"ן [719] שאין זה אלא בתחלת תלמודו של אדם אבל כשהאדם עומד על תלמודו ודאי צריך שיתן רוב זמנו בתלמוד [720], ושישלי' פרשיותיו עם הצבור בכל שבת [721], ויעיין מעט בנביאים וכתובים לפעמים [722]. וכתבו בשם רב עמרם ז"ל [723] כי מפני מימרא זו נהגו העם בכל יום שחרית לקרוא פ' של תורה את קרבני לחמי [724] וזהו מקרא, ואח"כ פ' איזהו מקומן [725] משו' משנה, ואחר כך רבי ישמעאל אומר [726] משום תלמוד, כדי שיצאו בזה ידי חובה אותם שאין להם פנאי כל היום ללמוד. וזה שבררו להם פרק איזהו מקומן יותר משאר הפרקים אומר מורי נר"ן [727] מפני שכולו שנוי בלא שום מחלוקת כלל. ואעפ"י שאין כולו הלכה דהא קתני [728] הפסח אינו נאכל אלא עד חצות. ואנן קיימא לן לדעת רבי' הרמב"ן ז"ל [729] כרבי עקיבא [730] דסבירא ליה אכילת פסחים כל הלילה, דהא איכא חדא סתמא כותיה [731] במסכת מגילה

704 בראשית ט, ה. 705 שמואל א, לא, ד. 706 כ"ה באורחות חיים ח"ב ד, א. והובא דבריו בב"י יור"ד קנז בבד"ה. 707 עיין באורחות חיים ובב"י שם, שיש אוסרין, ועיין ש"ך יור"ד קנז סק"א. 708 משמע שפירש כרש"י ד"ה שמזבלין, ודלא כר"ת בתוס' ד"ה שמזבלין. 709 לעיל יג, א לקמן לג, א. 710 בפי' הראב"ד. 711 הושע ז, ה. 712 תהלים קמה, טז. 713 כ"ה ברש"י ובפי' הרא"ה ור"ן. 714 תהלים א, ג. 715 בראשית י, כה. 716 כ"ה ברש"י ובר"ן. 717 כ"ה בתוס' ד"ה ישלש. וכן פי' ר"ח ובתר"י, וכן פסק הרמב"ם ה' ת"ת פ"א הי"ב, ובטושו"ע יור"ד רמו, ד. 718 דלא כרמב"ם וטושו"ע שם שכתבו ג' שעות לכ"א, אמנם בכס"מ משמע כרבינו. ואולי יש לדייק מדברי ר"ת בתוס' קידושין ל, א ד"ה לא, (והביאו רבינו קידושין שם), שכתב דאגו סומכין עמ"ש סנהדרין כד, א דגמרא בבלית בלולה ממקרא משנה וגמרא. משמע דאי"צ מצאתי אלא ברמב"ם ה' ת"ת פ"א הי"ב (והעתיקו בטושו"ע יור"ד רמו ד) וכ"ה בר"ן. 720 עיין ב"מ לג, א. גמרא אין לך מדה גדולה מזו. 721 ברכות ח, א. 722 עיין רש"י ברכות כח, ב ד"ה מההגיון. 723 קידושין ל, א בתוס' ד"ה לא, ובעוד מפרשים, וכ"ה בסוגין בתוס' ד"ה ישלש. ובטושו"ע או"ח סי' נ. וכן הוא בסידור ר' עמרם גאון. 724 במדבר כח, ב. 725 פ"ה דזבחים. 726 בפתיחה לתו"כ. 727 כן מובא בשם הרא"ה בב"י או"ח שם. 728 זבחים נו, ב. 729 לא מצאתי ברמב"ן שפסק כר"ע. ואולי צ"ל: הרמב"ם, שפסק כר"ע בה' חמץ ומצה פ"ו ה"א, עיי"ש במ"מ. וכן בה' ק"פ פ"ח הט"ו. וכ"כ באו"ז בשם ר"י מקורביל, וכן בעל העטור. ודלא כר"ח ותוס' מגילה כא, א ד"ה לאתויי. חבחים נז, ב ד"ה ואיבעית. ובסמ"ג ומרדכי וכן בטושו"ע או"ח תעז, א שפסקו כראב"ע ולא כר"ע. ובתוס' פסחים קכ, ב ד"ה אמר נסתפקו אם הלכה כר"ע או כראב"ע, וכן

נחלת שמעון שמואל א חלק ב

אינו יכול להרוג עצמו, וזה למדנו מר"ח בן תרדיון שלא רצה לפתוח פיו וכו' עכ"ל. ויל"פ דהחילול השם היינו שמשוח ה' ימות בידי הערלים וכנ"ל. וכן כתבנו לקמן בשם היש"ש. ואולי יל"פ דע"י היסורים אפשר שיעבור על דת ויהי' בזה חילול השם — ואינו מותר מצד העבירה עצמה שיכריחוהו העכו"ם לעשות אלא מפני חילול השם שיסתעף ממנה.

ה) ע' יש"ש הנ"ל דאם מתיירא שלא יענו אותו על אחרים ויאבדו ח"ו כמה נפשות מישראל כמו שיש מקצת מושלים על דבר שקר שמענין יהודי אחד על הכלל ואחד יאבד בעו"ה הרבה מותר להרוג בעצמו. ואולי שאול ע"ה כיון על זה שנפל על חרבו שסבר אם יפול חי בידם יתעללו בו ויענו אותו, ומסתמא בני ישראל לא יכולים לראות ולשמוע בצרת המלך ולא יעמדו על נפשם מלנקם נקמתו ולהצילו ויפלו כמה רבבות מישראל, והוא כבר ידע שנגזרה עליו הגזירה שלא ימלט מהם, ועל זה אמר קרא פן יבואו הערלים ודקרני כלומר שבסוף ידקרני וממיתים אותי ויתעללו בי קודם מיתה, ולפקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו.[10] וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה' שאין ראוי שימות בידי הערלים ויעשו בו מיתת ענוי ובזיון והוא חילול ה' בדת אמונתנו ע"ש.

ו) ואולי יש ליישב ההיא דשאול ע"פ מ"ש הר"י קרא פסוק ג' ויחל מאד מהמורים ת"י ודחיל לחדא מן קשתיא וי"א חלה על שהיו זורקין בו חצים ע"כ, מבואר דשאול כבר הוכה ע"י החצים, ואם נימא דנעשה גוסס בידי אדם א"כ אין בהריגתו איסור רציחה ממש וכמבואר בסנהדרין דף ע"ח. אבל אין זה מספיק, דאף דאין בו חיוב בידי אדם מ"מ חיוב ביד"ש מיהא איכא (וי"ל דמ"מ בכה"ג שרי כדי שלא יתעללו בו). וע' מלבי"ם שפי' שהוחלה ע"י החצים אבל לא נעשה גוסס עד שנפל על חרבו ואח"כ בא גר העמלקי והרגו.

ז) ע' שו"ת בשמים ראש סימן שמ"ה דלא נקרא מאבד עצמו לדעת אלא במואס בטובת הבורא כמקצת הפילוסופים, אבל מי שהרג את עצמו מרבוי צרותיו אינו בכלל זה, וראיה מהא דדרשו במדרש יכול כשאול ת"ל אך ושאול היה מתיירא פן יתעללו בו, ועוד מצינו שרז"ל (מדרש איכה פרשה א' אות נ"א) גינו את צדקיהו המלך ואמרו לכן גלה עמי מבלי דעת שהיה לו להקיש עצמו בכותל וימות ולא יראה

10) משמע דבעינן חרתי היינו דשאול ידע ע"פ נביא שימות וגם שיש חשש פיקוח נפשות של אחרים, וקשה שבתחילה כתב שבכה"ג מותר לכל אדם להרוג את עצמו כדי שלא יהרגו הרבה מישראל.

הרא"ש ל שמעון קרסנר בליטא

בשחיטת בניו לעיניו ע"ש באריכות (תשובה זו נדפסה בשו"ת בש"ר שנת תקנ"ג — וע' רע"א בהגהותיו לשו"ע יו"ד סי' שמ"ה שציין לה — אבל אח"כ השמיטוה המדפיסים).

וע' שו"ת בית אפרים יו"ד סי' ע"ו דראיתו משאול אינה ראיה דשאני התם שידע שעומד ליהרג ובשביל חיי שעה שרי כדי שלא יתעללו בו, וגם ההיא דצדקיהו אינה ראיה דלא אמרו שראוי לו לעשות כן אלא לומר שהיה לו צער יותר בראיית בניו מאם היה ממית את עצמו,[11] אבל מ"מ ודאי דאשכחן טובא בש"ס שעשו מחמת צער (עי' לקמן).

אמנם ע' שו"ת חת"ס יו"ד סי' שכ"ו אות ג' ואהע"ז ח"א סי' ס"ט שכתב דמגמ' ע"ז בענין ר"ח בן תרדיון מוכח דאפי' המיצר ביותר אסור להרוג את עצמו ובזה נזדייף ספר בש"ר סימן שמ"ה. וגם המהר"ץ חיות בספר אמרי בינה פ"ו בהג"ה כתב שדברי הבש"ר אינם נכונים. וע' כל בו על אבילות פ"ד סימן ג' אות נ' בשם ספר הר אבל דף י"ח דברור דלא יצאו דברים כאלה מפה קדוש רבינו הרא"ש, וכן הביא בשם הג"ר יוסף דוד זינצהיים מח"ס יד דוד. וע' מה שכתב בזה הגרי"ש בשו"ת שואל ומשיב מהד"ק ח"ג סימן רי"ז ובהגהותיו ליו"ד סי' שמ"ה ואכמ"ל. [ובעצם ספר שו"ת בש"ר ידוע שיצאו עליו עורדים, ע' שו"ת פרשת מרדכי או"ח סימן ה' ושה"ג להחיד"א מערכת ב' אות קכ"ז, ועמ"ש הגרי"פ פערלא „נועם" ח"ב.]

ח) ע' שו"ת בית אפרים הנ"ל דכתב דהרבה אשכחן בש"ס שהרגו א"ע מחמת צער ולא נחשבו כמאבד עצמו לדעת — ע' מס' גטין נ"ז: כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מד,כג), רב יהודה אמר זו אשה ושבעה בניה אתיוהו קמא לקמי' דקיסר אמרו לי' פלח לעכו"ם וכו' אפקוהו וקטלוהו וכו' אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה יצתה בת קול ואמרה אם הבנים שמחה (שם קיג,ט) ע"כ,[12] ודוחק

11) עי' ביפה ענף (ממחבר ספר יפ"ת) דאע"ג דאסור לחבול בעצמו מ"מ כדי שלא יתעללו בו הכשדים מותר וכענין שאול שנפל על חרבו כדי שלא יתעללו בו וכדאיתא בב"ר (וכתירוצו השני הנ"ל דשאני שאול שהיה מלך ובודאי יתעללו בו וכו' וה"ה בצדקיהו המלך). וע' בפי' המהרו"ו.

12) מעשה זה הובא במדרש איכה א,נ באריכות ואיתא התם לאחר ימים נשחטית אותה האשה ונפלה מן הגג ומתה ע"כ, ולפ"ז אין מכאן ראיה וכמובן.